

NÁZVOSLOVÍ
ETNOGRAFICKÝCH SBÍREK I

Myslivost – lovectví

Martin Slaba

Myslivost – lovectví
Martin Slaba

Vydáno v rámci edice NÁZVOSLOVÍ ETNOGRAFICKÝCH SBÍREK, svazek 1.

Úvodem opatřila: Jana Tichá
Ilustrace: Miroslav Čeněk
Recenze: František Bezděk
Redakce: Michal Chmelenský, Jana Tichá
Grafická úprava: Linda Svitáková

ISBN 978-80-86611-82-2

Asociace muzeí a galerií České republiky, z. s. / Národní muzeum v přírodě, příspěvková organizace, 2019

Vychází s finančním přispěním Ministerstva kultury České republiky pod záštitou
Etnografické komise Asociace muzeí a galerií České republiky, z.s.

Redakční předmluva

Při odborném zpracovávání etnografických sbírek v muzejních a galerijních institucích vyvstala v posledních desetiletích mezi kurátory otázka absence *jednotné oborové terminologie*. Jelikož k identifikaci, popisu a časoprostorovému zařazení jednotlivých artefaktů, potažmo k určení funkčních souvislostí většiny historických konstrukcí, materiálů a tvarů již ve většině případů nemůžeme využívat autopsii, zůstáváme odkázáni na často nedostatečné archivní a literární prameny. S dnešní bezradností nad jednoznačným vymezením znaků u mnohých předmětů, u nichž naši předchůdci neváhali, nám často nepomáhají ani zápisy v přírůstkových knihách: Řadu pojmenování obsahují v dialektu či profesním slangu a pro mnohé z nás jsou již obtížně identifikovatelné. Současná potřeba snadnějšího a rychlejšího předávání informací ruku v ruce s nástupem digitalizace vlastních muzeálií nejen národopisného charakteru celý proces *hledání společného jazyka* uspíšila.

S iniciativou vytváření slovníkové koncipovaného *pojmosloví etnografických sbírek* přišlo už v letech 1978–1980 Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (dále VMP, dnes Národní muzeum v přírodě). Na platformě specializovaného etnografického muzea, prezentujícího se zvláštním typem kontextuálních expozic, se s uváděnými nedostatky potýkalo již od prvopočátku své existence, více pak v 70. letech 20. století v souvislosti s rozšiřující se výstavbou expozičních areálů. Kolektiv etnografů pod vedením PhDr. Jiřího Langeru, CSc., ve spolupráci s filology z lexikografického oddělení Ústavu pro jazyk český ČSAV (PhDr. Jaroslava Hlavsová, CSc.), připravil první materiál: 347 hesel z potřebných tematických okruhů domácnost, nábytek a zemědělství si však nekladlo za cíl pouze sjednocení pojmosloví, nýbrž vytvoření jednotné metody popisu s přesným stanovením třídících znaků a principů měření. Vedeno snahou o tištěnou edici předložilo VMP pojmosloví v roce 1980 k oponování Národnímu muzeu v Praze (dále NM), čímž podnítilo vytvoření koncepce vědeckovýzkumného úkolu NM s cílem přípravy slovníků etnografických muzejních

reálií jako případného normativního podkladu pro automatizovaný systém zpracování národopisných sbírek. Výsledkem bylo v letech 1987, 1989 a 1990 vydání prvních 3 svazků Etnografického slovníku, věnovaného domácím kuchyňskému nářadí, nádobí a náčiní, lidovému nábytku a lidovému oděvu v českých zemích, které autorsky zaštili PhDr. Vlastimil Vondruška, Violeta Kopřivová, Tomáš Grulich, Marek Turnský a PhDr. Jiřina Langhammerová.

Po svém založení v roce 1990 přistoupila k tomuto projektu Asociace muzeí a galerií České republiky (dále AMG), jež ho zaštila zejména finančně. Etnografická komise AMG, respektive její výbor, se ujal koordinace ve spolupráci s VMP, které do dnešních dnů garantuje vlastní realizaci. Na vytváření databáze hesel se prostřednictvím svých pracovníků podílejí jednotlivá členská pracoviště AMG. Výstup představují dílčí tematické slovníky, jejichž hesla se podařilo na základě odborných konzultací a oponentských posudků zkompletovat, případně doplnit o obrazovou dokumentaci.

Pojmosloví nenahrazuje výkladový slovník či národopisnou encyklopedii. Výběr hesel se podřizuje potřebám etnografů a kurátorů sbírek; hlavním kritériem je četnost sbirkových předmětů v českých muzeích. Současné hesláře jsou koncipovány tak, aby obsahovaly i předměty z životního stylu obyvatel malých měst a předměstí, které jsou v regionálních institucích často zařazovány do etnografické sbírky. Z časového hlediska pokrývají úsek zhruba od poloviny 18. do konce 19. století s nezbytnými přesahy do století 20. Při vymezení pojmů jsme upřednostnili formu předmětů; její znaky jsou stabilnější než znaky funkce, která bývá v našem prostředí často proměnná. Pojmosloví je řazeno abecedně, nevytváří hierarchický typologický systém, neboť formálně nebo funkčně příbuzné skupiny pojmů nejsou na stejné vztahové úrovni; mikrostruktury skupin předmětů se odrazily pouze v definici samotného hesla z hlediska logiky jeho struktury. S odkazem na rozmanitost názvů v inventářích jednotlivých institucí je zapotřebí mít na paměti, že pojmosloví vznikalo jako

otevřený systém s možností průběžné precizace; tj. vytvoření co nejšířšího synonymického slovníku zůstává naší výzvou i do budoucna.

V letošním roce jsme se rozhodli přistoupit k vydání souboru méně známých reálií z prostředí myslivosti a lovectví, jehož vytvoření se v roce 2011 ujali kolegové z Národního zemědělského muzea – Muzea lesnictví, myslivosti a rybářství Ohrada, a to Mgr. Martin Slaba (textová část) a ing. Miroslav Čeněk (ilustrace).

Přejeme si, aby pojmosloví sloužilo co nejlépe. Současně děkujeme všem, kteří na terminologii etnografických muzejních sbírek zanechali kus své práce.

Jana Tichá

*(s využitím archivních materiálů
PhDr. Jiřího Langra, CSc., a Mgr. Jiřiny Veselské)*

Obsah

Redakční předmluva	4	R Rám	33
Obsah	6	Rukávník	34
Rukověť uživatelova	7	Růžek na prach	34
		Řemínky na koroptve	35
B Balestra	9	S Samochyt	35
Bandalír myslivecký	10	Sítě koroptví	35
Bedna transporatní	11	Sklonec	36
Brašna lovecká	12	Sklonka	36
Č Čutora	12	Sklopec	37
H Hák jezevčí	13	1) Sklopka	38
Hůl lovecká	14	2) Sklopka	38
Humenec	15	Skřípec	39
K Kapkan	15	Skřípec bavorský	39
Kapslovnice	16	Sněhovka	40
Kapslovník	16	Sumka	40
Kleště jezevčí	17	Š Špruhle	41
Kleště na odlévání kulí	17	T Tenata	41
Klev	18	Tenátka	42
Koš jestřábí	18	Tesák	43
Koš koroptví	19	Truhla	44
Koš na pernatou zvěř	19	Truhlíček	44
Kuše	20	Truhlík	44
L Luk	21	Tyras	44
M Meč kančí	22	U Udice lovecká	44
Meč lovecký	22	V Vábnička	45
Měch lovecký	23	Vězenec na ondatry	46
N Náhonec	24	Vidlice lovecká	46
Nůše na koroptve	24	Vlček	47
O Oko	25	Vrš na ondatry	48
Osídlo	25	Výr mechanický	49
Oštěp lovecký	26	Z Zarazák	49
P Past pérová	26	Zásobník na broky	50
Pás nábojový	27	Zavazák	50
Pero kančí	28	Zrcátka skřívancí	51
Plétka	28	Ž Železa	52
Podražec	29		
Poutka na koroptve	29	Použitá literatura	53
Prachovnice	30	Vysvětlivky zkratek	56
Pruhlo	31		
Příbor lovecký	31		
Přívlač	32		
Přívlačec	32		
Pytlačka	33		

Rukověť uživatelo

HESLO (obsah a jeho struktura)

Základem hesla se stalo vytvoření klíčových **ná**z

vů reprezentujících dotčené pojmy přesně vymezenými objektivními znaky. Ve většině případů vycházejí ze spisovných výrazů; zde odkazujeme na Slovník spisovného jazyka českého (dále SSJČ), pokud nelze, pak na technickou normu, oborovou encyklopedii nebo vzájemnou dohodu zainteresovaných uživatelů. Názvy hesel (klíčových slov i odkazových hesel) jsou psány tučně a pro snadné vyhledávání jsou vždy uvedeny hvězdičkou, např. *dóza. Každý odkaz na již zpracované klíčové heslo je uveden šipkou, např. >dóza.

Nejdůležitější znaky, které je třeba pojmenovat pro identifikaci předmětů, jsou rozděleny do sedmi oddílů:

1. Upřesňující znaky – odlišují jednotlivé varianty předmětů zařaditelné pod výše uvedený název, s přihlédnutím ke konkrétnímu předmětu obvykle označují materiál, tvar, konstrukci, je-li prokazatelná, může to být funkce, konkrétní účel.

2. Doplnující znaky – vypovídají o jedinečnosti předmětu mezi předměty stejného druhu, s přihlédnutím ke konkrétnímu předmětu obvykle označují dekor, firemní značky či sériová čísla, jsou-li podružné, mohou to být opět materiál, tvar, konstrukce.

3. Synonyma – užívaná v evidenci sbírek a synonyma užívaná v místním prostředí. Názvy nářeční jsou v závorkách „()“; může být vyznačena geografická oblast užívání příslušného názvu za pomlčkou, například „-V“, apod. (viz vysvětlivky zkratk), nebo „-UL“ s použitím zkratky okresu podle soudobých státních poznávacích značek motorových vozidel. Jedná se pouze o orientační určení, které nenahrazuje nářeční slovník.

4. a) Definice a v případě potřeby bližší identifikace i částečný výklad (citace ze SSJČ nebo oborových encyklopedií jsou v uvozovkách). Funkce předmětu a oblast použití, popis konstrukce (složení předmětu) a jeho hlavních částí, základní varianty předmětů, u složitých (zakrytovaných) strojů se popisují pouze viditelné části, u složitějších strojů se odkazujeme na zdroj, kde je popis již proveden.

b) Historické údaje o rozšíření, zániku užívání předmětu, vývojových variantách.

5. Názvy předmětů vizuálně podobných s uvedením znaků, kterými se odlišují od příslušného hesla; jde především o příbuznost znakovou, nikoliv lexikální, aby mohly být rozlišeny formálně podobné předměty, o nichž nic nevíme (například litinová nádoba s držadlem bude pánví, má-li výšku stěny menší než 5 cm, při větší výšce bude rendlíkem), přičemž „do“ a „menší než“ je myšleno včetně vymezené hranice, „od“ a „větší než“ od nejmenšího překročení vymezené hranice.

6. Rozměry / způsob měření – používají se zkratky (viz vysvětlivky zkratk), obvykle v tomto pořadí: v, d, š, (nebo p1, p2, p3), h, t, možno rozšířit o několik „v, d, š“ s číselným indexem (v1, v2...) a s příslušným vysvětlením, podobně objem či váhu; v inventárním zápisu tedy bude například: v=180, p1=30, p2=20, p3=32, h=172“ (uvedeno v cm).

7. Zkratka navrhovatele znění hesla a rok jeho návrhu (obvykle prvního), aby bylo možno rozlišovat případnou multiplicitu ve vymezení pojmů.

* **balestra** ž., SSJČ -0-

■ **1.** regionální varianty lišící se konstrukčními zvláštnostmi a materiálem (např. tzv. německá balestra)

■ **2.** velikost, konstrukční zvláštnosti, materiál (sochy, lučiště), zdobení

■ **3.**

■ **4.**

a) Balestra je mechanická palná zbraň, která se vyvinula z kuše. Na rozdíl od kuše neslouží ke střelbě krátké šipky, nýbrž kamínky nebo hliněné či kovové kuličky. Tělo balestry tvoří charakteristicky prohnutá lehká dřevěná nebo kovová pažba – tzv. socha, do jejíž přední části je zasazeno lučiště. Oba konce lučiště jsou spojeny dvojitou tětivou s lůžkem pro umístění střely (kamínku nebo kuličky) v jejím středu. Horní a dolní provazce tětiny oddělují dřevěné

nebo kovové rozpěrné kolíky. Balestra se používala k lovu drobné srstnaté a sedící nebo plovoucí pernaté zvěře.

b) Balestra byla poprvé zkonstruována v jižní Evropě (patrně v Itálii) na počátku 16. století. Ve střední Evropě se objevila v poslední čtvrtině 16. století ve formě tzv. německé balestry, pro níž je charakteristická kovová socha.

■ **5.** Kuše – robustnější kuše je starší mechanická palná zbraň, ze které se balestra vyvinula. Zatímco balestra je uzpůsobena k vystřelování kamínků nebo kuliček, z kuše se vystřelují krátké šipky. Na rozdíl od kuše se balestra napíná pouze pomocí svalů.

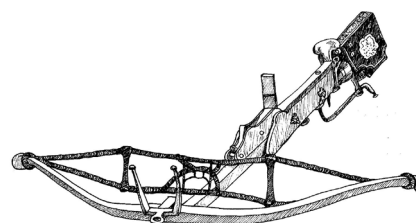
■ **6.**

d. sochy cca 50–100 cm

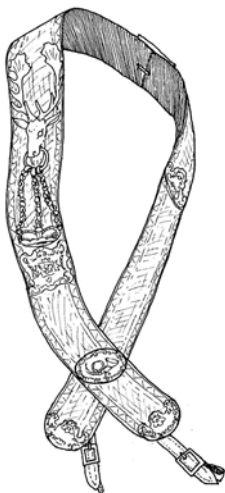
d. lučiště cca 50–100 cm

■ **7.** Slb. 2011

BALESTRA

BANDALÍR MYSLIVECKÝ

* **bandalír myslivecký**
m., SSJČ I/79

- 1.
- 2. barva a zdobení bandalíru

■ 3.

■ 4.

a) Myslivecký bandalír je široký ozdobný pás, na němž se nosil zavěšený lovecký tesák. Jedná se o doplněk slavnostní myslivecké uniformy. Bandalír je cca 8 cm široký textilní nebo kožený pás sepnutý sponou tak, aby se mohl nosit zavěšený přes rameno. Vzhledem k tomu, že reprezentoval sociální a profesní postavení svého nositele, býval bohatě dekorován. Výzdoba mysliveckých bandalírů vycházela z jednotného vzoru. Textilie bandalíru (zpravidla zelené barvy) je na svrchní straně prošívána stříbrným nebo zlatým dracounem. Na přední straně výzdobu zpravidla tvoří hlava jelena nebo daňka, jež je

řetízky spojena s korunkou a štítem s erbem příslušného majitele panství. Hlava zvířete, štítek s erbem, korunka a řetízky, podobně jako spony, přezky a nákončí jsou zhotoveny z kovu (mosaz, železo, etc.). Na sponě bývá zpravidla vyobrazen motiv lovecké trubky. Myslivec nosil bandalír přepásaný přes tmavý kabát slavnostní uniformy, přehozený přes pravé rameno tak, aby lovecký tesák, který byl na něm zavěšen, měl při levém boku.

b) Původně, v 16. a zejména v 17. století, byly bandalíry součástí vojenských uniforem. Dochované myslivecké bandalíry pochází zejména z 18. a 19. století.

■ 5.

■ 6.

š. bandalíru cca 8 cm
d. sepnutého bandalíru
cca 90–110 cm

■ 7. Slb. 2011

* bedna transportní

ž., SSJČ I/93

■ **1.** funkce (bedny na různé druhy zvěře)

■ **2.** rozměry, konstrukční zvláštnosti (čalounění, dvířka, madla, větrací průduchy, kování, etc.)

■ **3.** truhla

■ **4.**

a) Transportní bedny slouží k přepravě živé zvěře na krátké i dlouhé vzdálenosti. Rozměry transportní bedny, jež je zpravidla stlučena z nehoblovaných prken, jsou uzpůsobeny velikosti přepravované zvěře. Bedny jsou těsné, jelikož není žádoucí, aby se v nich zvěř pohybovala. Ve vnitřním prostoru nesmí být žádné vyčnívající ostré součásti (např. hřebíky), aby se zvěř nezranila. Ze stejného důvodu jsou u některých beden stropy a stěny čalouněny. Bedny jsou vybaveny dvířky, větší kusy jsou dále opatřeny větracími průduchy, kováním a madly nebo kovovými oky k nasazení nosných tyčí.

Rozlišujeme tyto základní druhy transportních beden:

Bedny na jelení zvěř: jsou zhotoveny z cca 3 cm silných (např. jedlových) prken. Mají tvar obráceného komolého jehlanu. Vysoké jsou cca 200 cm, dlouhé 250 cm, nahoře jsou široké asi 120 cm a dole 80 cm. Jsou opatřeny větracími průduchy (tzv. vzdušníky). Dvířka jsou opatřena zámkem. Na povrchu bedny jsou kovové kruhy k nasazení nosných tyčí.

Bedny na srnčí zvěř: tvarem jsou podobné bednám na jelení

zvěř, avšak mají menší rozměry. Vysoké a dlouhé jsou cca 120 cm, nahoře jsou široké přibližně 70 cm a dole 50 cm.

Bedny na černou zvěř: jsou zhotoveny z cca 4 cm širokých prken (zpravidla dubových). Výška činí cca 130 cm, délka 200 cm, nahoře je bedna široká 100, dole pak 50 cm. Vzdušníky jsou větší než u předchozích typů. Bedny jsou zpevněny masivním železným kováním. Na některých historických vyobrazeních i vzácně dochovaných kusech mají bedny na černou zvěř prkennou sedlovou střechu.

Bedny na zajíce: bedny na zajíce se skládají z jednotlivých oddělení, do kterých se vejde vždy jen jeden kus. Každé oddělení je vybaveno vlastními zasouvacími dvířky. V minulosti se vyráběly bedny na šest až dvanáct zajíců, pro 20. století jsou typické bedny pro tři kusy. Historické bedny byly vysoké asi 30 cm, 70 cm široké a dlouhé až 400 cm. Kvůli snadnějšímu přenášení byly opatřeny popruhy nebo madly. Trojdílné bedny z 20. století jsou rovněž asi 30 cm vysoké, široké jsou asi 50 cm a dlouhé 80 cm.

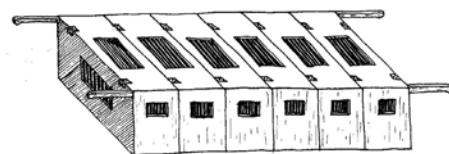
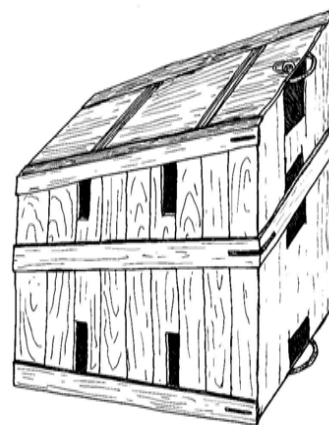
b) Rozšíření transportních beden souvisí s rozmachem obornictví, které na našem území spadá do 13. a 14. století. Tehdy se převážela zejména zvěř jelení, v 15. a 16. pak zvěř daňčí. Transportní bedny se v myslivecké praxi používají dodnes.

■ **5.**

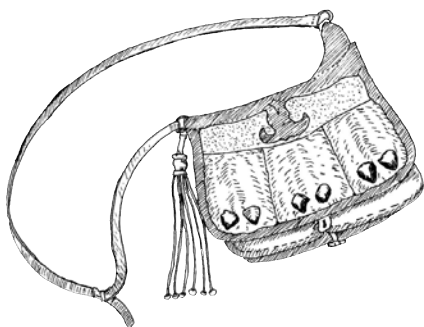
■ **6.** d., š. a v. beden (viz výše)

■ **7.** Slb. 2011

BEDNA TRANSPORTNÍ

BRAŠNA LOVECKÁ

* **brašna lovecká** ž., SSJČ I/163

■ **1.** funkce (brašny pro ženy a pro muže)

■ **2.** velikost, materiál, zdobení

■ **3.**

■ **4.**

a) Od nejstarších dob po současnost je součástí lovecké výbavy brašna, do které lovec ukládá drobné lovecké příslušenství (nejdříve např. nože, kule a koudel, později váčky s broky a náboje), potraviny nebo menší úlovky (kachna, holub, sluka, etc.). Lovecké brašny mají zpravidla příklop, který zakrývá přední stranu a chrání obsah brašny před deštěm a povětrnostními vlivy. Jiné jsou opatřeny kovovým rámem (jehož součástí může být zámek), který lze otevírat pomocí pantů. Vlastní brašna je vyrobena z kůže (např. z telecí, koží, daňčí či z jelenice), příklop může být zdoben srnčí

kůží nebo jezevčí srstí. Luxusnější kusy jsou zdobeny barevnými výšivkami s loveckými motivy nebo šňůrami s třapci. Převládajícími barvami jsou hnědá a tmavozelená. Vnitřek některých brašen je členěn na zvláštní oddělení, kapsy či schránky na jednotlivé náboje. Brašna může být dále opatřena řemínky s očky k zavěšení ulovených koroptví nebo křepelk. Nezbytnou součástí brašny je řemen k zavěšení přes rameno (zpravidla pravé). Zvláštní skupinou jsou lovecké brašny pro ženy, které jsou zpravidla subtilnější a dekorativnější.

b) Brašny vybavené schránkami na jednotlivé náboje se vyráběly až od 19. století.

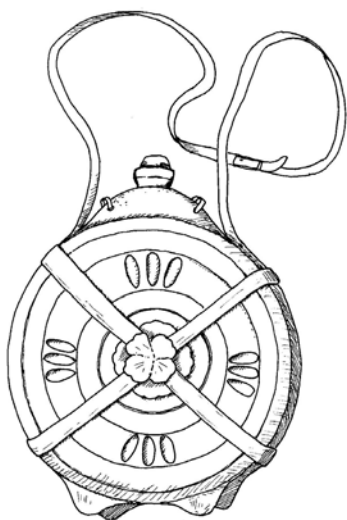
■ **5.**

■ **6.**

v. brašny cca 20–50 cm
š. brašny cca 20–30 cm

■ **7.** Slb. 2011

ČUTORA

* **čutura** ž., SSJČ I/271

■ **1.**

■ **2.** materiál (dřevo, kov), velikost, zvláštnosti konstrukce (nožičky, způsob uzavírání), zdobení

■ **3.**

■ **4.**

a) Čutura je uzavíratelná nádoba (láhev) určená k přenášení a uchování nápojů během pobytu v přírodě. Pro občerstvení či zahřátí nosí lovci v čutorách rozličné studené i horké nápoje. V minulosti bývalo častým zvykem pít alkoholické nápoje (víno, destiláty), případně si jimi „navonět“ horký čaj. V současnosti je jakékoliv popíjení alkoholických nápojů během honu zakázáno. Čutory se přenášejí v lovecké brašně, nebo zavěšené přes rameno.

b) V kontextu lovectví jsou čutory doloženy od středověku v prostředí vyšších sociálních vrstev, kterým

bylo vyhrazeno privilegium lovu. Nejstarší čutory jsou ploché oválné dřevěné lahve s hrdlem a dřevěným špuntem na svrchní straně. Na spodní straně jsou malé dřevěné nožičky, které umožňují čutura postavit na podložku. Některé čutory jsou zdobeny řezbami, jiné jsou barevně pomalovány nebo potaženy kůží. K zavěšení jsou čutory opatřeny koženými řemeny. Ve středověku a v raném novověku se používaly objemnější čutory určené ke společné konzumaci nápojů. Z 19. století se dochovaly menší dřevěné čutory pro jednu osobu. Ve druhé polovině 19. století se již používaly malé průmyslově vyráběné ploché kovové lahve uzavíratelné víčkem se závitem. Svrchní strana lahve byla pokryta kůží či tkaninou. Podobné lahve se vyrábějí i v současné době.

■ **5.**

■ **6.** v. čutory cca 25–40 cm

■ **7.** Slb. 2011

* **hák jezevčí m.**, SSJČ I/561

■ 1.

■ 2. tvar, zvláštnosti konstrukce (krátké dřevěné držadlo, dlouhá dřevěná násada)

■ 3.

■ 4.

a) Jezevčí hák je nástroj sloužící k lapání jezevců nebo lišek. Jezevčí hák byl užíván při nočním norování, kdy lovec pomocí háku vytáhl zvíře z nory. Rozlišujeme dva základní typy jezevčích háků. U prvního typu je krátký zpětně zahnutý zašpičatělý železný hák připevněn na dlouhou

dřevěnou násadu. U druhého je dlouhý železný prut zakončený zašpičatělým zpětným hákem zasazen do krátkého dřevěného držadla.

b) Užívání jezevčího háku lze předpokládat již ve středověku. Jeho největší rozšíření spadá ovšem až do druhé poloviny 19. století, kdy se různými způsoby usilovalo o rozmnožení drobné zvěře.

■ 5.

■ 6.

d. cca 100 cm

d. zpětného háku cca 4 cm

■ 7. Slb. 2011

HÁK JEZEVČÍ

HŮL LOVECKÁ

* hůl lovecká ž., SSJČ I/664

■ **1.** funkce hole (sedací, vycházková), konstrukce (varianty proměny sedací hole v sedátko: šroubovací, rozkládací nebo sklápěcí)

■ **2.** zvláštnosti konstrukce, zdobení

■ **3.**

■ **4.**

a) Hůl primárně slouží jako opora při chůzi. V minulosti bývala nezbytnou součástí výbavy lesního a myslivceckého personálu. Existuje nepřeberné množství typů vycházkových holí a jejich zdobení. Byly vyráběny podomácku i průmyslově. K opoře při chůzi mohl stejně dobře posloužit nalezený klacek jako zakoupená elegantní vycházková hůl vyrobená z jasanového nebo dubového dřeva. Rukojeti loveckých holí bývají často vyřezány do

podoby zvířecí hlavy (např. psi). Hůl mohla být použita jako zbraň. Při zasunutí do kapsy kabátu dále posloužila jako provizorní opora při střelbě z volné ruky. V 19. a na počátku 20. století byly hojně rozšířené specifické rozkládací hole, které bylo možné jednoduše změnit v provizorní sedátko (při čekání nebo v průběhu leče). Hůl se zarázila do země, plochá zarážka na jejím spodním konci zabránila, aby se pod vahou sedícího člověka zapíchla příliš hluboko.

b) Sedací hole se masověji rozšířily ve druhé polovině 19. století, ve 20. století jejich obliba klesala, ovšem vyrábí se a používají ještě v současné době.

■ **5.**

■ **6.** celková d. hole cca 80–100 cm

■ **7.** Slb. 2011

* **humenec** m., SSJČ I/665

■ 1.

■ 2. velikost tabulí, světlost ok

■ 3.

■ 4.

a) Humenec je sitěná lovecká past určená k odchytu pernaté zvěře. Humenec tvoří dvě jemné a husté sítě (světlost ok cca 0,3–0,4 cm) obdélníkového tvaru, každá zhruba 600–800 cm dlouhá a asi 100 cm široká. Humenec se používal k odchytu drobných zpěvných ptáků (např. kvičal) a vzácněji i divokých kachen, husí a holubů. Ličil se na čihadle na rovném a upraveném místě. Sítě se vodorovně položily na terén a mezi

ně se nastražila návnada. K přivábení kořisti se používali volaví ptáci v klickách nebo uvázaní na popruzích. V okamžiku, kdy se mezi sítěmi objevila kořist, čihař ukrytý v boudě pomocí šňůr sítě překlopil, podobně jako se zavírají dvoukřídlé dveře. Po zavření pasti obě sítě k sobě těsně přilehly.

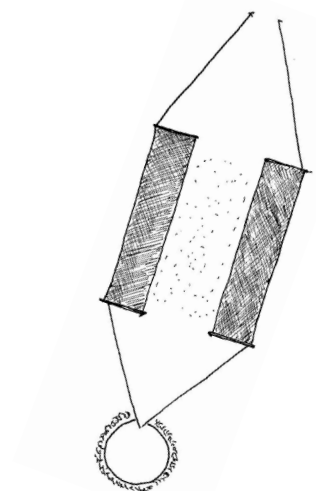
b) Humenec je velmi stará past, kterou popisují již středověcí učenci ve 14. století. V českém prostředí jej zmiňuje např. J. A. Komenský v díle Orbis Pictus.

■ 5.

■ 6. d. pasti cca 600–800 cm světlost ok cca 0,3–0,4 cm

■ 7. Sl. 2011

HUMENEC

* **kapkan** m., SSJČ -0-

■ 1. tři základní typy dle konstrukce: německý, francouzský a malý

■ 2. zvláštnosti konstrukce, rozměry

■ 3. udice lovecká

■ 4.

a) Kapkan neboli lovecká udice je past určená k odchytu šelem, zejména lišek. Jednalo se o velmi nešetrný způsob lovu, při kterém chycená zvěř nebyla usmrcena hned a trpěla. Na sevřená ramena kapkanu se umístila masitá návnada a kapkan se pomocí provazu zavěsíl na větev nebo připevnil ke kmeni stromu. Pokud se zvěř pokusila návnadu sežrat, ramena kapkanu se rozevřela a háčky nebo čepele se zasekly do její mordy. Jelikož kapkan nepoškodil žádné důležité

orgány, chycená zvěř mohla v pasti strádat poměrně dlouhou dobu, než ji usmrtil lovec nebo jiné zvíře. Podle konstrukce rozlišujeme tři základní typy kapkanů: německý, francouzský a malý. V českých zemích se kapkan nikdy příliš nerozšířil, zdejší lovci dávali přednost spíše nášlapným železům.

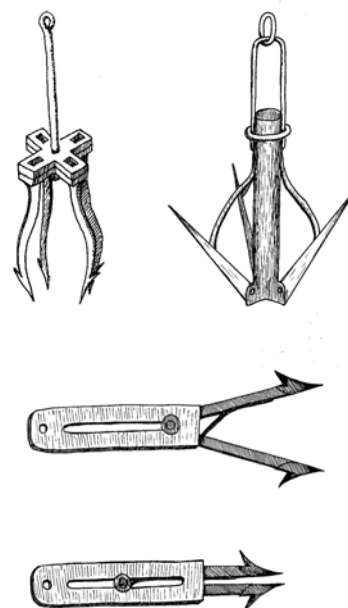
b) Lov pomocí kapkanu byl provozován v 18., 19. a vzácně na počátku 20. století. Německý kapkan je nejstarším typem této lovecké pasti, malý kapkan je naopak nejmladší. V současnosti je tento způsob lovu nelegální.

■ 5.

■ 6. d. cca 25 cm

■ 7. Slb.2011

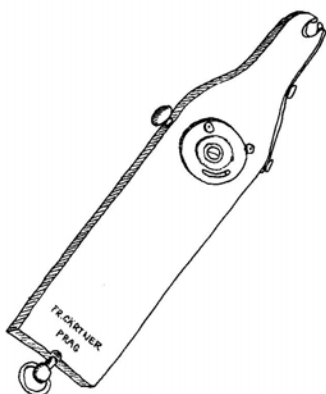
KAPKAN

KAPSLOVNICE

* **kapslovnice** ž., SSJČ -0-
totožné s kapslovník

KAPSLOVNÍK

* **kapslovník** m., SSJČ I/838

■ **1.**

■ **2.** tvar (obdélníkový, kulatý, elipsovitý), rozměry, nápis udávající název a sídlo výrobce

■ **3.** kapslovnice

■ **4.**

a) Ke každému výstřelu z perkusní zbraně je nutné použít jednu zápalku (též roznětku neboli kapsli). Zápalky lovec nosil ve speciálním zásobníku, kterému se říká kapslovník. Plochý lehký kovový zásobník, obdélníkovitého nebo elipsovitého tvaru o rozměrech cca 9–15 cm x 3–5 cm, vzácněji kulatého o průměru cca 4–6 cm, je zpravidla lahvicovitě zakončen hrdlem s čelistí. Šířka kapslovníku je asi 0,4 cm. Uvnitř zásobníku je pružina, která tlačí na uložené zápalky. (Měděná zápalka má tvar trubičky na jedné straně uzavřené dnem. Je naplněna směsí složenou z třaskavé rtuti a chlorečna-

nu draselného.) Po stisknutí tlačítka na boku zásobníku se uvolní čelist v jeho hrdle a tlak pružiny nasadí zápalku přímo na píst, který je součástí perkusního zámku palné zbraně. Některé kapslovníky byly šňůrou připevněny k prachovnicím.

b) Průmyslová výroba kapslovníků se kryje s érou perkusních palných zbraní, kterou zahájil roku 1807 skotský reverend Alexander Forsyth patentem perkusního zámku. Éra perkusních palných zbraní a jejich nezbytného doplňku kapslovníků končí zhruba v 70. letech 19. století. Zápalka se poté společně se střelou a prachem stala součástí papírové nebo kovové nábojnice.

■ **5.**

■ **6.**

d. cca 3–6 cm, v. cca 4–15 cm, š. cca 0,4 cm

■ **7.** Slb. 2011

* kleště jezevčí

ž., pomn., SSJČ I/877

■ 1.

■ 2. zvláštnosti konstrukce, velikost a poměr jednotlivých částí, odklonění čelistí

■ 3.

■ 4.

a) Jezevčí kleště jsou nástroj sloužící k lapání jezevců nebo lišek. Během norování lovec kleštěmi uchopil zvíře za krk a vytáhl jej z nory. Nástroj, jak název napovídá, má podobu velkých kleští. Kleště byly vyráběny ze železa, pouze rukojeti byly zhotoveny ze dřeva. Dva asi jeden metr dlouhé železné pruty jsou ve dvou třetinách délky spojeny

nýtem tak, aby se mohly otevírat a zavírat. Čelisti kleští jsou půlkulaté a při sevření tvoří kruh, od vlastních kleští jsou u některých typů odkloněny v úhlu 75–90°.

b) Používání jezevčích kleští je ikonograficky doloženo již v 16. století, patrně však byly používány již ve středověku. Jezevčí kleště byly rozšířeny především ve druhé polovině 19. století, kdy se různými způsoby usilovalo o rozmnožení drobné zvěře.

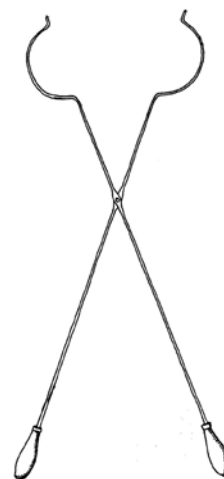
■ 5.

■ 6.

d. kleští cca 100 cm
průměr sevřených čelistí cca 10–12 cm

■ 7. Slb. 2011

KLEŠTĚ JEZEVČÍ

* kleště na odlévání kulí

ž., pomn., SSJČ I/877

■ 1. počet a tvar odlévaných střel

■ 2. vyznačení jména výrobce a ráže

■ 3.

■ 4.

a) Kleště na odlévání kulí slouží k výrobě olověných střel (kulí) do loveckých palných zbraní. V čelistech železných kleští se nachází jeden nebo několik otvorů, které slouží jako formy pro odlévané střely. Průměr kulatých otvorů odpovídá ráži zbraně, pro kterou byly náboje určeny. Existují například kleště s osmi otvory, ve kterých je možné naráz vyrobit tři kulky o průměru 14 milimetrů a pět kulek o průměru 9 milimetrů. V některých kleštích z druhé poloviny 19. století je možné odlít i modernější druhy střel, např. ogivální. Pokud jsou čelisti kleští sevřeny, zůstává v nich malý otvor,

kterým se dovnitř nalévá roztavené olovo. Mladší typy kleští jsou vybaveny jednoduchou pojistkou, která zneumožňuje rozevření čelistí. Na některých průmyslově vyráběných kleštích je vyryto jméno výrobce a ráže.

b) Počátky kleští na odlévání kulí souvisí s rozmachem a rozšířením ručních palných zbraní v raném novověku. V kontextu lovectví se začaly používat cca od 16. století, kdy se začaly masově zavádět palné zbraně s kolečkovým zámkem. Jejich éra pozvolna končí ve druhé polovině 19. století, kdy se objevily palné zbraně na jednotný náboj obsahující střelu, prach i roznětku.

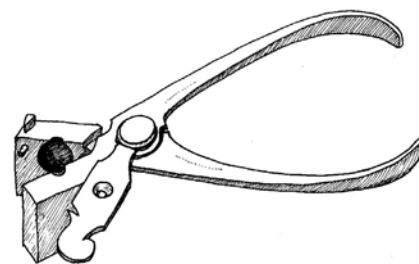
■ 5.

■ 6.

d. kleští cca 9–25 cm
d. čelistí cca 1–8 cm

■ 7. Slb. 2011

KLEŠTĚ NA ODLÉVÁNÍ KULÍ

KLEV

* **klev** m., SSJČ -0-
viz pérová past a skřípec

KOŠ JESTŘÁBÍ

* **koš jestřábí** m., SSJČ I/966

■ **1.** způsob lapání kořisti (železa, nášlapné zařízení)

■ **2.** materiál kostry (kov, dřevo) a výpletu (drátěné pletivo, motouz), tvar, velikost, zvláštnosti konstrukce

■ **3.**

■ **4.**

a) Jestřábí koš je lovecká past fungující zpravidla na principu sklopce určená k odchytu dravců (jestřábů, krahujců, etc.). Vlastní koš má dvě oddělené části: spodní, do které se vkládala návnada, a horní, do které se chytal dravec. Koš má lehkou dřevěnou nebo kovovou kostru, jeho stěny jsou vypleteny z lněných nebo konopných motouzů, případně jsou zhotoveny z drátěného pletiva. Spodní část koše je opatřena dvířky pro vkládání návnady (zpravidla živý holub nebo hrdlička). Horní část koše je vybavena odklápěcím víkem, nebo stahovací sítí a jednoduchým spouštěcím mecha-

nismem se závažím. Zvláštním typem jestřábího koše je tzv. „Pohlův jestřábí koš“. Jedná se o klec opatřenou dvířky pro ukládání návnady, na jejíž horní části je umístěna past v podobě nášlapných želez. Jestřábí koše se umísťovaly na vysoký dřevěný kůl zaražený do země nebo na jiné vyvýšené místo. Jestřábí koše se primárně používaly k likvidaci dravců (zejména v sousedství bažantnic), vzácněji byly využívány i k odchytu živých dravců pro sokolnické účely.

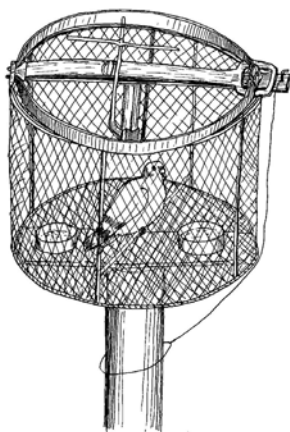
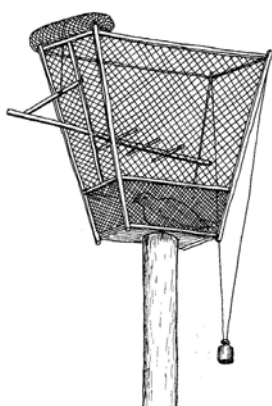
b) Jestřábí koš je stará lovecká past. Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi nešetrný způsob lovu, je jeho používání v současné době ze zákona zakázáno. Přesto je i na počátku 21. století výjimečně používán pytláky.

■ **5.**

■ **6.**

v. cca 25–150 cm
š. základny koše cca 30–60 cm

■ **7.** Slb. 2011

* **koš koroptví** m., SSJČ I/966
totožně s koš na pernatou zvěř

KOŠ KOROPTVÍ

* **koš na pernatou zvěř**
m., SSJČ I/966

- 1.
- 2. velikost, zvláštnosti konstrukce (vyztužení držáku, úprava dna)
- 3. koš koroptví

■ 4.
a)

Koš, jež slouží k přepravě živé pernaté zvěře (především koroptví, bažantů nebo divokých kachen) na krátké i delší vzdálenosti (včetně zahraničí), jsou zhotoveny z dřevěných lubů širokých asi 3–4 cm. Mají tvar hranolu, dlouhého asi 60 cm, širokého 35 cm a vysokého 25 cm. Koše jsou nahoře otevřené, pouze se překrývají jutou. Delší boční stěny jsou nahoře spojeny jednoduchou asi 3 cm širokou dřevěnou příčkou,

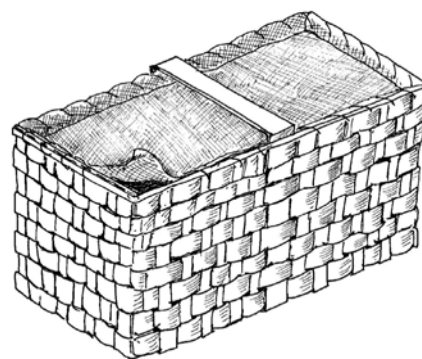
kteřá funguje jako držák. Držáky některých košů jsou vyztuženy kovovým pásem. Na dno koše se pokládá pevný karton. Poté, kdy se do koše vložilo několik ptáků, byl koš nahoře pečlivě překryt a uzavřen jutou, aby ptáci nemohli uniknout a aby si při případném nárazu neporanili hlavu.

b)

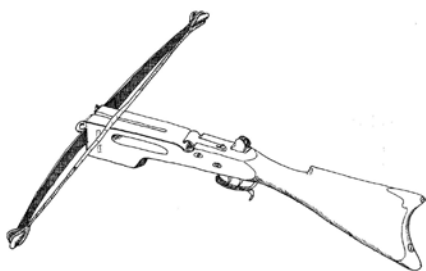
Dochované exempláře pochází z 20. století. Dříve se používaly pytly se zdrhovaly nebo plátěné klece (tzv. posady).

- 5.
- 6.
v. cca 25 cm
š. cca 35 cm
d. cca 60 cm
- 7. Slb. 2011

KOŠ NA PERNATOU ZVĚŘ

KUŠE

* **kuše** ž., SSJČ I/1042

■ **1.** zvláštní skupinu tvoří menší a subtilnější dětské kuše, funkce (historická zbraň, novověká replika)

■ **2.** velikost, materiál (např. lučiště), konstrukční zvláštnosti, zdobení, způsob napínání tětivy

■ **3.**

■ **4.**

a) Kuše je mechanická střelná zbraň, která vznikla zdokonalením luku. Tělo kuše tvoří dřevěná pažba – tzv. socha, do jejíž přední části je zasazeno lučiště (u starších typů dřevěné, u novějších ocelové). Oba konce lučiště jsou spojeny mohutnou tětivou. Na hřbetu sochy se nachází ořech, do kterého se vkládá napjatá tětiva. Na spodní straně sochy je připevněna spoušťová páka a čep k nasazení heveru. Sochy honosných renesančních kuší bývají bohatě zdobeny intarsiemi. K napínání kuše slouží zpravidla železný hever tvořený hákem s hřebenovým ozubením, soustavou ozubených kol, klikou a okem k navlečení heveru na sochu kuše. Ke střelbě z kuše se používají krátké šípky. Oproti luku se kuše

vyznačuje větším dostřelem, průrazem a přesností.

b) Nejstarší kuše pocházejí pravděpodobně ze starověké Číny. V Evropě byly známé již v antice. Ve středověké Evropě je poprvé doložena v 10. století. Do českých zemí se dostala teprve ve 14. století za vlády Lucemburků, kteří udržovali čilé styky se západní Evropou, kde již byla běžně užívána. Ještě v 15. století byly používány stejné typy kuší pro lovecké i vojenské účely. Jako lovecká i válečná zbraň se kuše v českých zemích udržela zhruba do poliny 17. století. V první polovině 19. století, během období romantismu, byly vyráběny těžké kuše s robustní sochou zdobenou intarsiemi z kostí, slonoviny nebo perleti, které sloužily jako dekorativní předměty.

■ **5.** Balestra – na rozdíl od kuše, ze které se vystřelují krátké šípky, je balestra upravena ke střelbě kuličkami nebo kamínky. Subtilnější balestra se napíná pouze pomocí svalů.

■ **6.**

d. sochy cca 50–100

d. lučiště cca 50–100

■ **7.** Slb. 2011

* luk m., SSJČ I/1141

■ 1.

■ 2. konstrukční zvláštnosti, materiál (lučiště, tětíva, šípy) zdobení

■ 3.

■ 4.

a) Luk je bezhlučná mechanická střelná zbraň, jež se napíná pomocí lidských svalů. Luk je tvořen pružným lučištěm a tětívou. Některá lučiště jsou ve středu v místě úchyty zesílena (tzv. mádlo), na obou koncích lučiště jsou zářezy k upevnění tětívy. Lučiště se zpravidla vyráběla ze dřeva (ve střední Evropě jasan nebo tis), tětíva pak ze zvířecích střev, řemínků, žíní a rostlinných vláken. Historické šípy byly vyráběny rovněž ze dřeva (smrk, borovice, cedr), na koncích byly opatřeny zářezem pro založení do tětívy a stabilizačními křídélky (peří). Hroty šípů byly nejprve dřevěné a kamenné (pazourek), později kovové. Dobrý šíp se vyznačoval především rovností a lehkostí (20–25 g). Střelec drží v jedné ruce lučiště a ve druhé napjatou tětívu. Při uvolnění tětívy se pružné lučiště napne a tětíva vyvrhne šíp. Ruku, ve které držel mádlo, si lovec již od pravěkých dob kryl koženým chráničem, aby ji nezranila

uvolněná tětíva. Aby lovec zamezil ochabnutí lučiště, napínal tětívu na lučiště až krátce před výstřelem.

Středověcí a novověcí lovci ukládali šípy do ochranných toulců (30–40 šípů). Lukostřelec nosil toulce připevněný na zádech tak, aby lehce dosáhl na vyčnívající konce šípů a mohl střílet s vysokou frekvencí (cca 10–12 šípů za minutu). (Původně nosil šípy v ruce. Na některých pravěkých jeskynních malbách drží lukostřelec šípy v jedné ruce s lučištěm.) Honosné lovecké toulce (dřevěné nebo kožené, často potažené textilií) byly bohatě zdobeny zlatem, stříbrem nebo drahokamy. Řemeny toulce bývaly kožené.

b) Luk je nejstarší mechanická střelná zbraň, kterou používali již pravěcí lovci v paleolitu. Podle některých jeskynních maleb lze jeho užívání zasadit nejpozději do doby před 15 000 lety. V českých zemích byl klíčovou střelnou zbraní až do 14. století, kdy jej pozvolna začala vytlačovat přesnější a průraznější kuše.

■ 5.

■ 6.

d. lučiště cca 150–200 cm

■ 7. Slb. 2011

LUK

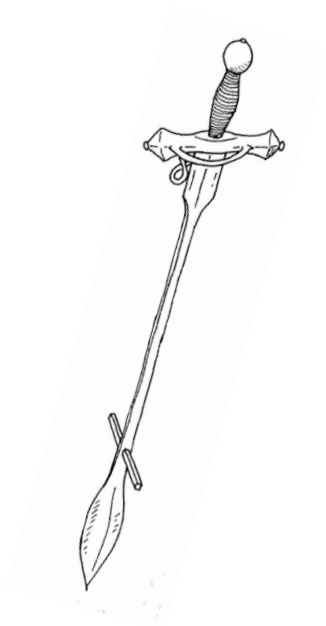

MEČ KANČÍ

* **meč kančí** m., SSJČ I/1194
totožný s meč lovecký

MEČ LOVECKÝ

* **meč lovecký** m., SSJČ I/1194
viz meč kančí

- 1.
- 2. konstrukční zvláštnosti, zdobení
- 3. meč kančí
- 4.
 - a) Meč je chladná bodná a sečná zbraň. Železný lovecký meč má příčnou dvousečnou čepel dlouhou cca 100–180 cm. Čepel je v dolní části listovitě rozšířená a připomíná lovecký oštěp. V poslední třetině čepelí prochází úzká příčka (tzv. klíp) zabraňující proniknutí meče příliš hluboko do rány zvířete. Lovecký meč sloužil k lovu černé zvěře. Meč se používal k zárazu přímo ze sed-

la, nebo na něj klečící lovec nechal divoké prase naběhnout. Lovecký meč se v našich zemích nikdy nestal dominantní zbraní sloužící k lovu černé zvěře. Černá zvěř byla zpravidla lovena pomocí psů a loveckého oštěpu – kančího pera.

b) Meč je znám již z období pravěku (doba bronzová). Jeho základní středověká podoba se v Evropě ustálila a rozšířila v průběhu 7.–10. století. V průběhu 15. století se v Burgundsku vyvinul specifický lovecký meč, který se následně rozšířil do celé Evropy

- 5.
- 6. d. meče cca 130–200 cm
- 7. Slb. 2011

* **měch lovecký** m., SSJČ I/1200

■ **1.** Lovecké měchy dle funkce dělíme na měchy jezevčí, měchy králičí a sítě na vydry

■ **2.** Velikost, světlost ok, konstrukční zvláštnosti

■ **3.**

■ **4.**

a) Lovecké měchy jsou lovecké pasti sloužící k lapení srstnaté zvěře u vstupů do nor, především jezevců a divokých králíků, a dále vyder ve vodě.

jezevčí měch

Jezevčí měch je síť tvaru seříznutého kužele dlouhá asi 150–200 cm, světlost ok je asi 5 x 5 cm. Obvodem většího kruhového otvoru o průměru 70–80 cm je veden stahovací provaz o délce asi 500–700 cm.

Menší kruhový otvor je někdy vyztužen železným kruhem o průměru cca 13–15 cm. Jezevčí měchy se používaly při norování a vykopávání jezevců (případně lišek). Měchy se pomocí dřevěných kolíků upevnily kolem vsuků do jezevčí nory. Měchů mohlo podle počtu vsuků být třeba až osm. Poté, kdy psem vyhnáný jezevec vnikl do kuželovité pasti, byl měch pomocí stahovací šňůry uzavřen. Lapený jezevec musel být záhy z měchu vyjmut, jelikož by se snadno prokousal a unikl. Během nočního lovu se měchy nastražily, až když jezevec noru opustil. V okamžiku, kdy ho psi našli, se pokusil vniknout zpět do nory, uvízl však v nalíčeném měchu.

králičí měch

Králičí měch je síť kuželovitého tvaru

dlouhá asi 70 cm, světlost ok je cca 4 x 4 cm.

Obvodem kruhového otvoru o průměru cca 50 cm prochází asi 200 cm dlouhá stahovací šňůra. Králičí měch se rozprostřel okolo vchodu do nory a připevnil pomocí dřevěných kolíků. K vyhánění králíků se používala vycvičená fretka. Poté, kdy králik vnikl do pasti, byl měch uzavřen stahovací šňůrou. Podobně jako v případě jezevce, musel být králik včas vyjmut, aby se neprokousal ven.

sítě na vydry

Kuželovitá síť na vydry je asi 500 cm dlouhá, světlost ok je asi 5 x 5 cm. Obvodem kruhového otvoru o průměru asi 200 cm prochází stahovací šňůra. Opačný konec sítě je zúžený do bludníku o průměru asi 30 cm. Síť se kladla do pomalu tekoucích toků kruhovým otvorem proti proudu vody. (Někdy se používaly dvě sítě, každá v jednom směru.) Část spodního okraje sítě se pomocí kamenů nebo kolíků připevnila ke dnu, horní část sítě se připevnila k lehkým předmětům plovoucím na hladině. K otvoru se přikládala síťová svodidla, jejichž úkolem bylo přivést vydru ke vstupu do pasti. Poté, kdy lovci vydru do pasti zahnali nebo do ní vplula sama, byla past pomocí stahovací šňůry uzavřena. Vydra musela být z pasti rychle vyjmuta, jinak by se utopila.

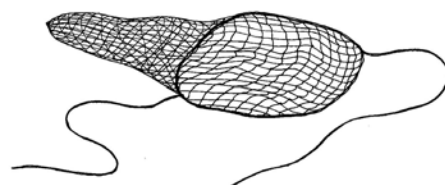
b) Používání loveckých měchů lze předpokládat již v pravěku.

■ **5.** Příkrajník – příkrajník nemá pytlovitý tvar, v rozích sítě jsou připevněna závaží.

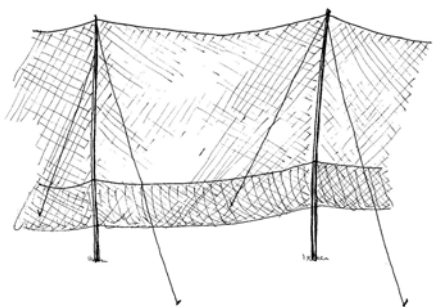
■ **6.** rozměry měchů, světlost ok (viz výše)

■ **7.** Slb. 2011

MĚCH LOVECKÝ

NÁHONEC

* **náhonec** m., SSJČ II/36

■ 1.

■ 2. počet a rozměry jednotlivých statí, světlost ok

■ 3. síť koroptví

■ 4.

a) Náhonec je síťená vertikální lovecká past sloužící k chytání pernaté zvěře, především koroptví, za letu. Náhonec patří mezi nejvyšší vertikální síťené pasti. Jedná se o síť z jemného motouzu o světlosti ok cca 5–8 cm. Celková délka síťené stěny skládající se z několika dílů (tzv. statí) může být 20 000 nebo dokonce až 30 000 cm, vysoká je asi 600–900 cm. Náhonec se připevňuje kolmo k terénu pomocí dřevěných kůlů (tzv. sošek) dlouhých asi 600–800 cm, které se kotví pomocí šňůr (tzv. větrnic) a dřevěných kolíků. Horním i spodním okrajem sítě prochází napínací šňůry (tzv. tětivy), spodní je vyzdvižena tak, aby dolní část sítě (tzv. jádro) vytvořila záhyb. Náhonec sloužil k chytání pernaté zvěře zejména koroptví a dále např. bažantů nebo sluk. K odchytu dochá-

zelo na podzim, ideální bylo bezvětří a mlhavé, ale nedeštivé počasí. Lovci se psi pomalu a obezřetně natlačovali koroptve směrem k náhonce, teprve těsně před síťovou stěnou hejno vyplašili a přiměli k vzletnutí. Koroptve narazily do sítě a spadly do jádra, odkud byly rychle vybírány. (Hejno nemělo být vyplašeno příliš brzy, aby past nepřeletělo.) Vzhledem k tomu, že ptáci do překážky naráželi v prudkém letu, docházelo k četným zraněním a usmrcení lovené zvěře.

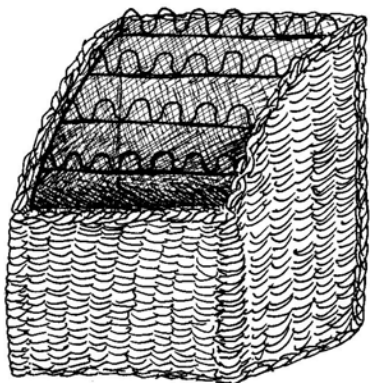
b) Podobně jako u ostatních síťených loveckých pastí lze předpokládat, že se jedná o velmi starou past. Pozvolný konec lovu pomoci náhonce spadá do éry rozvoje loveckých palných zbraní v 19. století. V 50. letech 20. století se náhonec začal znovu hojně využívat při odchytu živých koroptví a bažantů.

■ 5.

■ 6. světlost ok cca 5–8 cm
v. cca 600–900 cm
d. cca až 30 000 cm

■ 7. Slb. 2011

NŮŠE NA KOROPTVE

* **nůše na koroptve** ž., SSJČ II/227

■ 1.

■ 2. velikost, počet kovových závěsů, přítomnost schránky na náboje

■ 3.

■ 4.

a) Jedná se o proutěnou nůši speciálně upravenou k přenašení ulovených koroptví. Nůše má tvar obráceného šikmo seříznutého komolého jehlanu. Zatímco stěna nůše přiléhající k zadům nosiče je vysoká asi 60 cm, protilehlá stěna je vysoká pouze cca 20 cm. Výška bočnic tak odzadu k přední části klesá. Horní části bočnic jsou spojeny třemi a ž čtyřmi kovovými závěsy ze zvláště silného železného drátu. Některé nůše mají ve spodní zadní čás-

ti zvláštní schránku vypletenou rovněž z proutí na ukládání střeliva. Schránka je přístupná z boku nůše a je překryta dvířky. Nezbytnou součástí nůše jsou popruhy, které se navlékají přes ramena. Předností nůše byla skutečnost, že zavěšené koroptve byly i za horkých letních dní v neustálém pohybu, rychle vychladly a nezapařily se.

b) Nůše se patrně používaly již v 18., ale především v 19. a na počátku 20. století, kdy se rozšířil lov koroptví odstřelem.

■ 5.

■ 6. celková v. nůše cca 60 cm
š. nůše cca 40–50 cm

■ 7. Slb. 2011

* **oko** s., SSJČ II/371

■ **1.** oka na různé druhy zvěře

■ **2.** materiál, velikost

■ **3.** špruhle, pruhlo, plétka

■ **4.**

a) Oka je primitivní lovecká past určená k chytání pernaté i srstnaté zvěře za krk. K vázání ok se ve starších dobách používaly koňské žíně, konopná nebo lněná vlákna, později mosazné nebo železné dráty nebo silonová vlákna. Průměr oka i tloušťka použitého materiálu se určovaly podle velikosti zamýšlené kořisti. K chytání drobného zpěvného ptactva např. postačilo oko spletené ze dvou nebo tří koňských žiní silné několik desetin milimetru, k chytání jelení zvěře se použilo oko z půl centimetru silného železného drátu. Oka se upletlo tak, že se z příslušného materiálu vytvořil dostatečně velký kruh, na jednom konci se následně zhotovilo malé očko, kterým se provlékl konec druhý. Oka se ličila do přirozených spádů zvěře, při vchodech do nor, připevňo-

vala se ke kmenům nebo větvím stromů nebo zatlučeným kolíkům a zamaskovala. Kořist strčila hlavu do oka a při pokusu o vyproštění se uškrtla zataženou smyčkou. Někteří ptáci se do ok též chytali za stojáčky. Pomocí ok se lovili dravci, zpěvné ptactvo, koroptve, bažanti, křepelky, holubi, tetřevi, jeřábci, sluky, zajíci, tchoři, lasice, kuny, lišky, jezevci, vlci, srnčí či jelení zvěř.

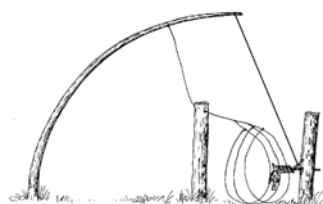
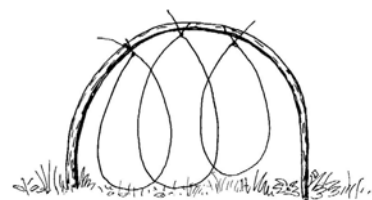
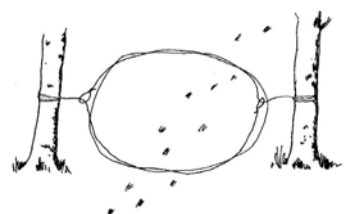
b) Oka ličili již pravěcí lovci. V českých zemích je používání ok poprvé doloženo prostřednictvím Kosmovy kroniky. Oka v minulosti vyráběli a ličili nejen myslivci, ale i pytláci. Používání ok pytláky (okaři) se rozmohlo zejména v 19. století. Ačkoliv je v současné době používání ok k odchytu zvěře ze zákona zakázáno, je stále příležitostně využíváno pytláky.

■ **5.** Osidla – oka v osidle jsou připevněna do jednoduchého dřevěného rámečku.

■ **6.** průměr oka

■ **7.** Slb. 2011

OKO

* **osidlo** s., SSJČ II/429

■ **1.**

■ **2.** tvar rámu, počet ok, materiál ok a rámu

■ **3.** špruhle

■ **4.**

a) Osidlo je jednoduchá past určená k lovu drobného zpěvného ptactva. Past tvoří jednoduchý rám (kruh, trojúhelník nebo obdélník) z proutí (např. líska), ve kterém jsou uvázána dvě nebo tři oka zhotovená z koňských žiní nebo později z tenkého drátu. Vlastní oka se vyrobila tak, že na konci drátu se uvázalo malé očko, kterým se následně protáhl celý drát tak, aby vytvořil velké oko. Pod naličená oka se k rámu pasti připevňují návnada, zpravidla hrozen jeřabin. Pták se pokusí návnadu sebrat a strčí hlavu do některého z nastražených ok. Když se

následně pokusí vzlétnout, smyčka se zatáhne a kořist rychle uškrtí. Osidla se ličila zejména na drozdy, kteří byli považováni za vynikající pochoutku. Past se připevňovala k větvím a kmenům stromů rostoucích osaměle nebo na okraji lesa.

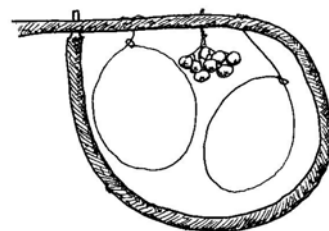
b) Osidla z přírodních materiálů se patrně vyráběla již v pravěku. Ve středověku a v novověku je zhotovovali a ličili ptáčníci (čihaři). Ačkoliv čížba jako samostatná profese zanikla na konci 19. století, osidla se zřídka ličila ještě ve 20. a 30. letech 20. století. V současné době je chytání ptáků do osidel ze zákona zakázáno.

■ **5.** Oka – oka je součástí osidel, ličí se rovněž samostatně.

■ **6.** průměr oka
celková š. osidla cca 25 cm

■ **7.** Slb. 2011

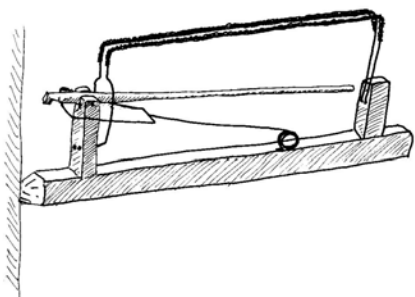
OSIDLO

OŠTĚP LOVECKÝ

* oštěp lovecký m., SSJČ II/451
viz kančí pero

PAST PÉROVÁ

* **past pérová** ž., SSJČ II/530

■ 1.

■ 2. velikost, konstrukční zvláštnosti, materiál (např. bidélko)

■ 3. klev, skřípcec bavorský, špruhle

■ 4.

a) Pérová past je malé zařízení na principu čelistových pastí určené k chytání drobného zpěvného ptactva. Čelisti (chvaty) obalené vlnou nebo textilií se rozevírají do tvaru podlouhlého obdélníku o rozměrech asi 7–10 x 15–20 cm. Tělo pasti tvoří 13–23 cm dlouhý dřevěný hranol, na jehož koncích jsou přitlučeny malé dřevěné hranolky sloužící jako úchyty čelistí, dřevěného či kovového bidélka (cca 10–16 cm) a péra (drát). Péro je zároveň uchyceno

k tělu pasti. Na jedné straně je hranol zakončen hřebem. Ptáčník past zarazil hřebem do kmene stromu a rozevřel čelisti, čímž stlačil péro směrem dolů. Pokud pták dosedl na bidélko, uvolnil péro, které následně stlačilo čelisti k sobě. Čelisti sevřely ptáka za stojáčky.

b) Není doloženo, že by se tento druh pastí v minulosti běžně užíval. Je znám jediný soubor pocházející z první poloviny 20. století ze Slezska. Past patrně pochází z německého prostředí.

■ 5.

■ 6.

š. a d. rozevřených čelistí:
cca 7–10 x 15–20 cm

■ 7. Slb. 2011

* **pás nábojový** m., SSJČ II/562

■ 1.

■ 2. počet, materiál a průměr ok, zdobení, tvar přezky

■ 3.

■ 4.

a) Nábojový pás je příruční schránka na ukládání rezervních brokových nábojů. Nábojový pás je široký kožený pás s přezkou. Na vnější straně pásu je připevněno zpravidla 20–25 kožených válcovitých ok, do kterých lze zasunout jednotlivé náboje. Průměr ok odpovídá průměru nábojnice. Vy-

ráběly se i pásy s kovovými úchytkami. Nábojový pás slouží k jednodušší manipulaci s náboji během lovu. Oka nesmí být příliš volná, ale ani těsná, aby lovec náboje snadno vytáhl. Vzhledem k tomu, že jsou jednotlivé náboje od sebe odděleny, nehrozí, že střelec při manipulaci s nimi vyplaší zvěř cinkáním nábojů.

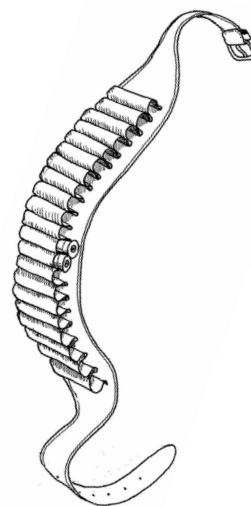
b) Nábojové pásy se začaly vyrábět ve druhé polovině 19. století.

■ 5.

■ 6. d. pásu cca 100 cm

■ 7. Slb. 2011

PÁS NÁBOJOVÝ

PERO KANČÍ

* **pero kančí** s., SSJČ II/560

■ **1.** funkce (historická lovecká zbraň, novověká replika)

■ **2.** velikost, konstrukční zvláštnosti, materiál (klíp – kov, poroh)

■ **3.** oštěp lovecký

■ **4.**

a) Kančí pero je lovecký oštěp určený k lovu černé zvěře, patří mezi chladné dřevcové lovecké zbraně. Na cca 200 cm dlouhém ratišti z dubového nebo jasanové dřeva je nasazena dutá válcovitá tulej podlouhlé úzké dvoubřité čepele ve tvaru listu. Tulej je k ratišti připevněna hřebý a pro větší pevnost je ještě prodloužena úzkými železnými pásky (pery). Aby dřevěná násada neklouzala lovcí v ruce, je často spirálovitě nebo křížovitě ovinuta koženými řemínky, připevněnými pomocí půlkulatých nýtů. V ose čepele je výrazné středové žebro. K spodní části tuleje je někdy připevněna příčka – klíp (kov, kus parohu jelena nebo daňka) zabraňující proniknutí čepele hlouběji do rány

zvířete. Čepele některých oštěpů jsou chráněny koženými pochvami. Kančí pera nesloužily k vrhání, nýbrž byly výlučně používány jako bodné zbraně. Vybrané kusy černé zvěře nejprve štvali lovečtí psi, teprve když byla zvířata vysílena a začala se proti psům stavět, přicházeli lovci s oštěpy, kteří se je snažili zasáhnout.

b) Éra loveckých oštěpů začíná již v pravěku a končí v 19. století. Ještě na konci středověku byly oštěpy stejného druhu používány jak k loveckým tak k vojenským účelům, k oddělení vojenských a loveckých zbraní došlo teprve v průběhu 16. století. V období romantismu bylo vyrobeno množství kopií loveckých oštěpů, které dnes zdobí interiéry četných hradů a zámků. Na rozdíl od původních zbraní mají tyto exponáty zpravidla tupé čepele.

■ **5.**

■ **6.**

celková d. oštěpu cca 200–230 cm
d. čepele cca 20–30 cm

■ **7.** Slb. 2011

PLÉTKA

* **plétka** ž., SSJČ -0-
viz oko

* **podražec** m., SSJČ II/668

■ 1.

■ 2. tvar rámu (obdélník, čtverec), materiál výplně rámu (síť, drátěné pletivo, textil), světlost ok výplně rámu

■ 3. rám

■ 4.

a) Podražec je jednoduchá lovecká past určená k odchytu pernaté zvěře, především bažantů. Název je odvozen od způsobu jeho používání – podrážení. Lidově se tomuto způsobu říká „chytání pod rám“. Podražec tvoří obdélníkový nebo čtvercový dřevěný rám, ve kterém je napnutá síť, vzácněji drátěné pletivo nebo plachta. Podražec sloužil k odchytu pernaté zvěře, především bažantů, dále koroptví nebo divokých kachen, pod střechou zásypu. Nejlepší dobou pro odchyt je ráno nebo večer. Nakloněný

podražec se podepřel asi 60–100 cm dlouhou dřevěnou tyčí (tzv. podstavcem nebo představcem), ke které se připevnil delší provaz. V okamžiku, kdy se ptáci dostali pod past, myslivec (tzv. chytač) ukrytý v nedaleké (asi 5–10 m vzdálené) boudě zatáhl za provaz a past podrazil. Uvolněný rám následně kořist přiklopil. Po odchytu se odstraní peří, aby nezrazovalo další ptáky. Past se nechává v zásypu, aby si zvěř na ni zvykla.

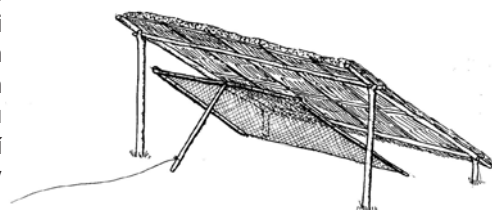
b) Vznik a rozšíření podražce souvisí s polodivokým chovem bažantů. Jelikož se podražec začal používat patrně až ve druhé polovině 17. století, patří mezi mladší lovecké pasti.

■ 5.

■ 6. š. a d. rámu cca 200–400 x 200 cm světlost ok cca 5 x 5 cm

■ 7. Slb. 2011

PODRAŽEC

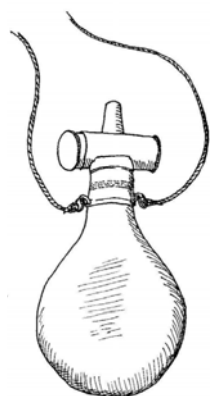
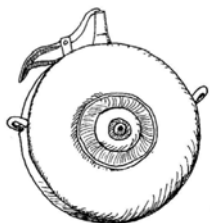
* **poutka na koroptve**

s., mn., SSJČ II/823

totožné s řeminky na koroptve

POUTKA NA KOROPTVE

PRACHOVNICE

* **prachovnice** ž., SSJČ II/861

■ **1.** prachovnice primárně dělíme na vojenské a lovecké, speciální prachovničky na jemný prach a klasické prachovnice na hrubší střelný prach

■ **2.** tvar, materiál, konstrukční zvláštnosti (počet násypných otvorů), zdobení

■ **3.** růžek na prach

■ **4.**

a) Prachovnice je speciální nádoba na přechovávání a přenášení střelného prachu. Prachovnice chrání střelný prach před vlhkem a povětrnostními vlivy. Střelný prach se z prachovnice odsypával na pánvičku, nebo do hlavně palné střelné zbraně. Lovci prachovnice nosili zavěšené u pravého boku (násypným otvorem dolů). Existuje nepřeberné množství tvarů loveckých prachovnic a způsobů jejich uměleckého zpracování. Střelný prach byl uložen v dutém těle prachovnice, které může mít tvar kulatý, trojúhelníkový, lichoběžníkový, soudkovitý, lahvovitý, hruškovitý, etc. Prachovnice se vyráběly z jeleních parohů, rozličných zvířecích rohů, kostí, slonoviny, želvoviny, perleti, dřeva, mědi, železa, mosazi a dalších materiálů. Většina prachovnic má jeden otvor (násypné hrdlo) na doplňování i vysypávání střelného prachu, některé však mají oba otvory oddělené. Otvor prachovnice může být kryt zátkou s násypnou trubičkou, prachovnice z 19. století jsou vybaveny dávkovacím zařízením, které umož-

ňuje odměřit různé velké množství střelného prachu. Některé prachovnice jsou opatřeny kroužkem, aby je bylo možné zavěsit na šňůru. Vedle prachovnic na hrubý prach do hlavní se vyráběly i menší prachovničky na jemný prach, který se sypal na pánvičku palných zbraní s doutnákovým, kolečkovým nebo křesadlovým zámkem. Ty občas měly podobu zmenšenin větších prachovnic na hrubý prach.

b) Vznik prachovnic souvisí s rozšířením palných střelných zbraní. Původně, od 14. století, byl střelný prach nošen v textilních nebo kožených sáčcích. V 16. století, kdy se palné zbraně začaly masověji využívat k lovu, byl prach přenášen již výhradně v prachovnicích. Jejich éra končí v 19. století se vznikem jednotného náboje. Střelný prach se tehdy společně se zápalkou a střelou stal součástí papírové nebo kovové nábojnice. Vzhledem k pestré škále tvarů a materiálů bývá někdy obtížné prachovnice datovat. Do poloviny 18. století byly vyráběny převážně ze dřeva, jeleních parohů a zvířecích rohů. Cca v letech 1750–1850 se sériově vyráběly měděné prachovnice s jednoduchou ražbou. Pro 19. století jsou charakteristické nezdobené prachovnice z rohoviny s mosazným kováním.

■ **5.**

■ **6.** základní rozměry prachovnice (d., v., š.)

■ **7.** Slb. 2011

* **pruhlo** s., SSJČ -0-
totožné s oko

PRUHLO

* **příbor lovecký** m., SSJČ II/1088

■ **1.** počet kusů v soupravě (součástí některých souprav je i ocílka)

■ **2.** zdobení, materiál, velikost

■ **3.**

■ **4.**

a) Lovecký příbor sloužil ke konzumaci zvěřiny v přírodě. Tvoří jej zpravidla vidlička a nůž, někdy i ocílka. Jelikož souprava symbolizovala společenské postavení majitele, je zpravidla bohatě a jednotně umělecky zpracována. Přesto musela být praktická, skladná a jednoduchá. Důraz byl kladen především na rukojeti, které se vyráběly z mosazí, drahých kovů, vzácných dřevin (např. eben), kostí, želvoviny

nebo parůžků (např. kamzičích). Čepele nožů (cca 8–12 cm) jsou jednosečné s ostrým hrotem. Vidličky mají zpravidla pouze dva dlouhé rovnoběžné hroty (cca 8–12 cm). Příbory se ukládaly do černých kožených pouzder, jež byla zdobena tlačnými lineárními a rostlinnými ornamenty, iniciálami majitele nebo letopočty.

b) Klasický evropský jídelní příbor se vyvinul v 17. století. Nejstarší dochované soupravy loveckých příborů pochází z 18. století.

■ **5.**

■ **6.**

d. nože a vidličky cca 15–25 cm

■ **7.** Slb. 2011

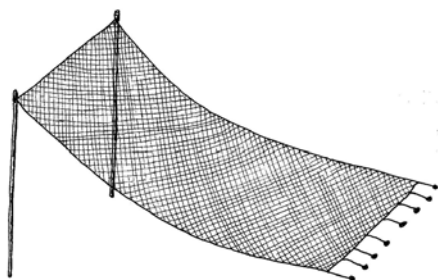
PŘÍBOR LOVECKÝ

PŘÍVLAČ

* **přívlač** ž., SSJČ II/1152
totožný s přívlačec

PŘÍVLAČEC

* **přívlačec** m., SSJČ -0-

■ **1.**

■ **2.** tvar (obdélník, čtverec), délka sítě, světlost ok

■ **3.** tyras, příkrajník

■ **4.**

a) Přívlačec je jednoduchá sítěná lovecká past určená k odchytu pernaté zvěře, zejména koroptví a bažantů. Přívlačec je obdélníková nebo čtvercová síť pletená ze silných rezných nití dlouhá asi 1 000–2 000 cm, jejíž oka jsou cca 4 cm široká. V předním okraji sítě prochází provaz, s jehož pomocí je možné k jejím stranám připevnit cca 300 cm dlouhé dřevěné tyče. V protilehlé zadní části jsou k síti připevněny kovové kuličky, které slouží jako závaží. Dva lovci pomocí tyčí zdvihli přední část přívlače do výšky a síť následně táhli travním porostem, kde předpokládali pernatou zvěř (koroptve, bažanty, křepelky, bekasíny). Zadní část sítě zůstávala pod

tíhou závaží stále na zemi. Lovci se v terénu pohybovali buď pěšky, nebo na koních. Důležitou roli sehrával i dobře vycvičený lovecký pes (ohař), jehož úkolem bylo hejno najít, vystavět a nechat se i s kořistí sítě přikrýt. Někdy se též používal papírový drak nebo živý dravec, před kterým si ptáci netroufli vylétnout. Když bylo hejno přikryto, zatížila se síť brašnou nebo kameny, aby lapení ptáci neunikli. S pomocí přívlače se lovilo zpravidla v létě a na podzim, ale i v zimě na sněhu. Lov probíhal buď brzy ráno, nebo večer, kdy zvěř odpočívala.

b) Jedná se o velmi starou past, jejíž užívání je doloženo již ve starověkém Egyptě. Lov s použitím přívlače se v našich zemích praktikoval ještě na počátku 20. století.

■ **5.**

■ **6.** d. síť cca 1 000–2 000 cm světlost ok cca 4 cm

■ **7.** Slb. 2011

* **pytlačka** ž., SSJČ II/1190

■ **1.** pytlácké zbraně se dělí podle konstrukce odpalovacího systému (doutňákový, křesací, etc.), dále lze pytláčky dělit podle původu (lovecké, vojenské, podomácku vyrobené), specifickou skupinu tvoří tzv. „střílející hole“

■ **2.** zvláštnosti konstrukce, velmi vzácně zdobení, letopočet

■ **3.**

■ **4.**

a) Pytlácké palné zbraně, tzv. pytláčky, slouží k nelegálnímu lovu zvěře. Pytláci využívali a upravovali dostupné lovecké nebo vojenské pušky a pistole rozličných systémů, případně si primitivní palné zbraně sami vyráběli. Pušky zkracovali, aby je mohli nenápadně přenášet. Zpravidla se

jedná o nevzhledné zbraně primitivní konstrukce s jednoduchým odpalovacím mechanismem (křesací, doutňákový, etc.). Hlaveň často tvoří kovová trubka, pažba bývá z nekvalitního dřeva. Svéráznou skupinou pytláckých palných zbraní jsou nenápadné „střílející hole“ se spouští, kterou lze sklopit k tělu hole.

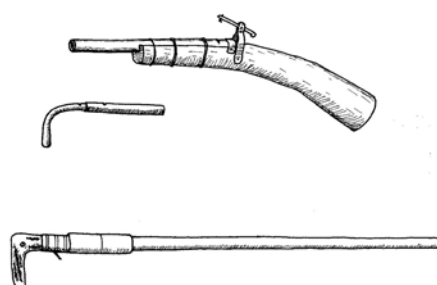
b) K nejstarším dochovaným exemplářům patří pytlácké palné zbraně s křesacím zámkem z 18. století. V minulosti docházelo k rozmachu pytláctví zejména během válečných konfliktů a krizových období. Zbraně se pro pytlácké účely upravují dodnes.

■ **5.**

■ **6.** celková d. zbraně

■ **7.** Slb. 2011

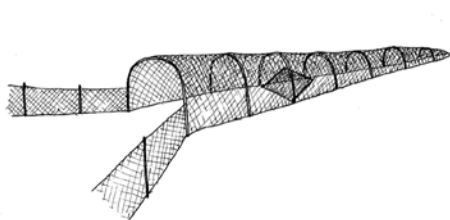
PYTLAČKA

* **rám** m., SSJČ III/15
totožné s podražec

RÁM

rukávník

* **rukávník** m., SSJČ III/197

■ 1.

■ 2. velikost jednotlivých částí, světlost ok, materiál kostry (dřevo, železo)

■ 3.

■ 4.

a) Rukávník je velká síťená lovecká past určená k chytání pernaté zvěře, především koroptví. Název je odvozen od tvaru pasti, jenž připomíná rukáv. Rukávník patří mezi největší síťené lovecké pasti. Jeho základní část má tvar dlouhého (cca 700–2 500 cm) síťeného chobotu, který se směrem dozadu zmenšuje. Kostru chobotu tvoří tenké ohebné dřevěné tyče, případně ohnuté tyče železné, přes které je natažená síť (tzv. nebesa) z pevného motouzu. Přední část chobotu se nazývá vysoká klenba. Jedná se o otevřený vstup do chobotu ve tvaru obráceného písmene U široký asi 500 cm a následující asi 400–600 cm dlouhou část chobotu. Tato část je kryta sítí se světlostí ok asi 4 x 4 cm. Na vysokou klenbu navazuje můstek, který umožňuje zvěři vstoupit do zadní části chobotu zvané bludník, avšak zabraňuje jí v návratu. Bludník je tvořený jemnější sítí se světlostí ok asi 2 x 2 cm, na jeho konci mohou být zdrhovadla nebo dvířka pro vyjmutí kořisti. K zemi byla síť chobotu připevněna pomocí dřevěných kolíků. Před vstupní otvor do vysoké klenby

byly instalovány dvě síťené stěny (tzv. zábradlí) ve tvaru písmene V, jejichž smyslem bylo navedení zvěře do pasti. Stěny byly vysoké 50 cm a mohly být i delší než 10 000 cm. Rukávník sloužil k chytání živé pernaté zvěře, především koroptví, a dále divokých kachen, křepelek nebo bažantů. Ptáci museli být do pasti naháněni velmi obezřetně, aby se nevyplašili a nevzlétli. K natlačování hejna do pasti se někdy používal plátěný štít, na jehož přední straně byla namalována pasoucí se kráva nebo kůň nebo obličejová maska v podobě hlavy krávy s rohy. V okamžiku, kdy zvěř přešla chobotem přes můstek, neměla již možnost past opustit. V zadní části chobotu, bludníku, byli ptáci z pasti vyjímáni. Pokud se rukávník stavěl k odchytu divokých kachen, byla past umístěna na vodní hladině, pouze bludník přesahoval na souš.

b) Podobně jako u ostatních síťených loveckých pastí lze předpokládat, že se jedná o velmi starou past. Pozvolný konec lovu pomocí rukávníku spadá do éry rozvoje loveckých palných zbraní v 19. století. V současnosti se rukávníky již nepoužívají.

■ 5.

■ 6. světlost ok jednotlivých sítí, celková délka pasti cca 7–25 m

■ 7. Slb. 2011

RŮŽEK NA PRACH

* **růžek na prach** m., SSJČ III/205
totožně s prachovnice

* řemínky na koroptve

m., mn., SSJČ III/227

■ 1.

■ 2. délka a počet řemínků, materiál, zdobení

■ 3. poutka na koroptve

■ 4.

a) Řemínky sloužily k nošení ulovených koroptví nebo jiné pernaté zvěře podobné velikosti. Jedná se o svazek úzkých kožených nebo kónopných řemínků zakončených očky k upevnění ulovených koroptví. Počet řemínků na svazku se pohybuje cca od pěti do čtrnácti kusů, nejčastěji jich bývá dvanáct. Některé řemínky jsou zakončeny kovovými oky, jiné jsou u konce proříznuty a tímto otvorem protaženy. Délka řemínků je

cca 10–22 cm. K svazku řemínků je připevněno poutko, za které se zavěšovaly k opasku. Řemínky jsou velmi vzácně zdobené (např. skleněnými korálky.) Lovec na očka řemínků připevňoval ulovené koroptve, vzácněji i bažanty, divoké kachny, sluky nebo křepelky. Řemínky používal, pokud s sebou neměl nosiče a potřeboval mít volné ruce ke střelbě. Zároveň se tak vyhnul riziku, že se ulovené koroptve zaparí v lovecké brašně.

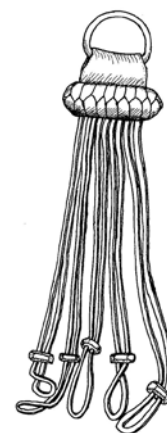
b) Řemínky se používaly patrně již v 18., ale především v 19. a na počátku 20. století, kdy se rozšířil lov koroptví odstřelem.

■ 5.

■ 6. d. řemínků cca 10–22 cm

■ 7. Slb. 2011

ŘEMÍNKY NA KOROPTVE

* samochyt m., SSJČ -0-

totožné se sklonec

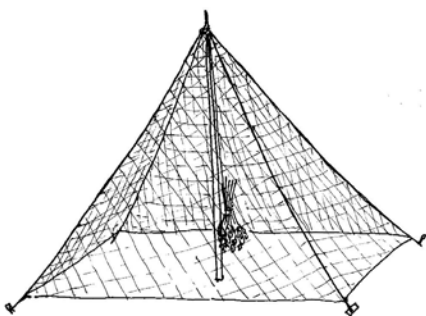
SAMOCHYT

* síť koroptví ž., mn., SSJČ III/335

totožné s náhonec

SÍŤ KOROPTVÍ

SKLONEC

* **sklonec** m., SSJČ -0-

■ 1.

■ 2. tvar pasti (jehlan, kužel), světlost ok, vyztužení obvodu základny

■ 3. sněhovka, sklopka, sklonka či samochyt

■ 4.

a) Sklonec je jednoduchá síťená lovecká past ve tvaru jehlanu či kužele určená k chytání živé pernaté, vzácněji i drobné srstnaté zvěře. Základnu tvoří kruh o průměru cca 350 cm nebo čtverec o straně dlouhé cca 300 cm, výška kužele nebo jehlanu je cca 200 cm, světlost ok sítě je cca 2 x 2 cm. Obvod základny některých pastí je vyztužen lehkým dřevěným nebo kovovým rámem. Ve špičce pasti je kovové oko o průměru cca 8 cm. Sklonec se nastražil tím způsobem, že se kovový kroužek na vrcholu pasti připevnil k dřevěné tyči zatlučené do země. Past se zpevněnou základnou se vlastní vahou rozprostřela do požadovaného tvaru a visela cca 30 cm

nad terénem. Pasti bez konstrukce se k terénu připevnilly pomocí dřevěných kolíků a vypnuly se tak, aby zvěř mohla snadno pod síť vstoupit. Past se umístila v zimě do zásypu. Když se zvěř dostala k potravě pod skloncem, uvolnila spouštěcí mechanismus (např. šlapačku) a zůstala uvězněna pod sítí. Sklonec sloužil k lapení pouze jediného kusu zvěře. Líčil se v zimě, kdy měla zvěř omezené zdroje potravy (odtud název sněhovka). Nejčastěji se používal k odchytu bažantů a koroptví, vzácněji pak zajíců a králíků.

b) Využívání sklonce nebylo v českých zemích patrně nikdy příliš rozšířeno. Ikonograficky jsou sklonce doloženy již v raném novověku.

■ 5.

■ 6. p. kruhové základy cca 350 cm d. strany čtvercové základny cca 300 cm v. pasti cca 200 cm světlost ok cca 2 x 2 cm

■ 7. Slb. 2011

SKLONKA

* **sklonka** ž., SSJČ -0-
totožné se sklonec

* **sklopec** m., SSJČ III/350

■ **1.** dle velikosti a funkce dělíme sklopce na truhlíky a truhlíčky

■ **2.** velikost, konstrukční zvláštnosti (spouštěcí mechanismus), počet dvířek (1–2), vizuální signalizace

■ **3.** truhlík, truhlíček

■ **4.**

a) Sklopce jsou mobilní nebo ukotvené samočinné pasti sloužící k odchytné živé zvěře, zpravidla šelem. Sklopce dělíme na malé truhlíčky a větší truhlíky.

Truhlíček

Na konci dřevěné bedničky (mírně komolý hranol, výška cca 10–15 cm, délka 50 cm) je drátěná klec, ve které je živá návnada, druhý konec je otevřený a slouží jako vstupní otvor. Před klecí je cca 30 cm dlouhá tzv. houpačka (vyvážené dřevěné prkénko), zařízení sloužící k uzavření pasti. Truhlíček je past určená k chytání lasic, tchořů nebo hranostajů. Zvíře přivábené návnadou (vnitřnosti, vrabec, hraboš nebo myš) vstoupí do bedničky. Poté, kdy zvíře přejde přes houpačku ke kleci s návnadou, houpačka se překlopí a svým ramenem past uzavře. Truhlíčky se líčí do křovin nebo hromad kamení.

Truhlík

Korpus truhlíku tvoří pevná dřevěná bednička (hranol, výška cca 20–50 cm, délka cca 100–150 cm), jež je opatřena dvířky (zátky) spojenými se spouštěcím mechanismem. Truhlíky se nejčastěji vyráběly z nehoblovaných desek (modřín, dub, borovice, etc.). Rozměry bedničky odpovídají

druhu chytané zvěře. Uvnitř průchozího truhlíku je zpravidla nášlapné zařízení (tzv. šlapačka), které při zatížení spustí dveře a truhlík uzavře. Jindy zvěř uvede spouštěcí mechanismus v činnost sebráním návnady. Existují truhlíky s jedněmi, častěji však se dvěma dvířky. Truhlík je možné nalíčit s návnadou i bez ní. Zpravidla se umísťuje na odlehlejší místo, přirozené spády zvěře nebo lávky. Někdy se mírně upraví terén tak, aby vznikl koridor, který zvěř navede k pasti. Zvěř vnikne otevřenými dvířky do nastraženého truhlíku a sešlápnutím spouště uvolní dvířka na jeho koncích, případně uvede spouštěcí mechanismus v činnost sebráním návnady. Jelikož je zvěř uvězněna ve stísněném prostoru, je žádoucí pasti často kontrolovat a zvěř rychle vyjmát, aby zbytečně netrpěla stresem. Některé nové pasti jsou vybaveny vizuální signalizací, která z dálky upozorní, že spouštěcí mechanismus past uzavřel. Truhlíky slouží k chytání kun, tchořů, lišek, jezevců, rysů, ale i toulavých koček nebo psů, ježků či divokých králíků.

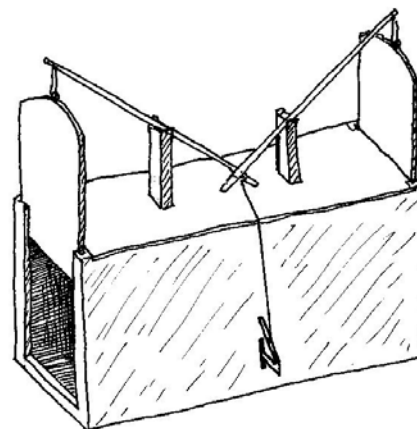
b) Jedná se o velmi staré pasti používané již starověkými civilizacemi. Písemné zprávy o sklopcech z našeho území pocházejí již ze středověku. Sklopce k odchytné živé zvěře se používají i v současnosti. V minulosti si je myslivci vyráběli sami, nebo si je nechávali zhotovit u řemeslníků.

■ **5.**

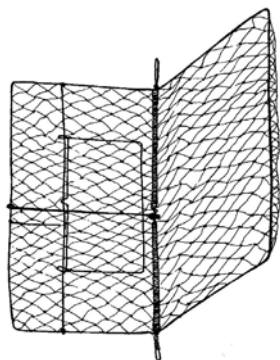
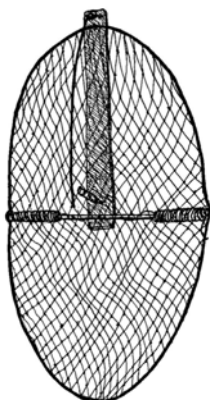
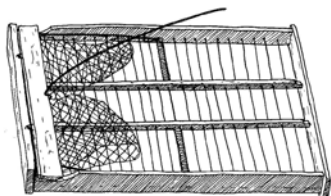
■ **6.** d. a v. pasti, truhlík cca 100–150 x 20–50 cm, truhlíček: 50 x 10–15 cm

■ **7.** Slb. 2011

SKLOPEC

1) SKLOPKA

* **1) sklopka** ž., SSJČ -0-

■ **1.**

■ **2.** velikost, tvar (obdélník, oblouk) a materiál (kov, dřevo) rámu, světlost ok sítě

■ **3.**

■ **4.**

a) Sklopka je malá sítěná past k chytání zpěvného ptactva. Kosturu dvoukřídle sklopky tvoří dva drátěné nebo dřevěné oblouky nebo obdélníky (rámy) široké cca 10–50 a dlouhé cca 20–70 cm spojené spirálovými pery a vypletené jemnou sítí o světlosti ok od 1 do 1,8 cm. Při nalíčení jsou křídla rozevřena a rozepřena spouští, bidélkem ve tvaru písmene T (cca 5–10 cm). Jedno křídlo sklopky se háčky připevní k zemi a druhé se podepře pomocí rozporky – spouště. Na konec spouště se nalíčí návnada (např. larva potemníka). Když se pták pokusí návnadu

sezobnout, uvolní spoušť a zůstane sevřený mezi oběma křídly pasti. Sklopka sloužila k chytání slavíků, červenek, modráčků a jiných zpěvných ptáků, kteří hledají potravu na zemi mezi křovinami.

b) Torzní pasti z přírodních materiálů podobné sklopkám se patrně vyráběly již v pravěku. Z období starověku jsou pasti podobné sklopkám doloženy ikonograficky (Egypt). Ve středověku a v novověku byly nezbytnou výbavou ptáčníků (čihařů). Čižba jako samostatná profese zanikla sice na konci 19. století, avšak sklopky se ještě vzácně používaly i ve 20. a 30. letech 20. století.

■ **5.**

■ **6.**

š. a d. rámu pasti (jednoho křídla) cca 10–50 x 20 x 70 cm světlost ok 1–1,8 cm

■ **7.** Slb. 2011

2) SKLOPKA

* **2) sklopka** ž., SSJČ -0-
totožně se sklonec

* **skřípec** m., SSJČ III/363

■ 1.

■ 2. konstrukce (způsob sevření skřípce) a materiál (viz níže)

■ 3. klev

■ 4.

a) Skřípec je jednoduchý nástroj k lovení ptáků. Skřípec tvoří asi metr dlouhá dřevěná lišta, ve které je vyhlouben žlábek, do něhož zapadá o něco kratší železný (ve starších dobách dřevěný) prut. Lišta je na jedné straně zakončena jednoduchou dřevěnou rukojetí s kovovou spouští, pomocí které je možné prut k liště přitlačit. Jiný typ skřípce tvořily dvě dlouhá úzká dřevěná prkénka, která ptáčník (čihař) k sobě přitiskl zatažením za šňůru. Ptáčník se ukryl do

boudy a vysunul skřípec ven. Pomocí sýčka nebo kalouse vábil drobné zpěvné ptactvo (např. sýkory, drozdy, aj.). V okamžiku, kdy pták dosedl na skřípec, ptáčník stiskl spoušť a sevřel prsty ptáka mezi dřevěnou lištu a železný prut, případně zatáhl za šňůru a sevřel stojáčky ptáka mezi prkénka.

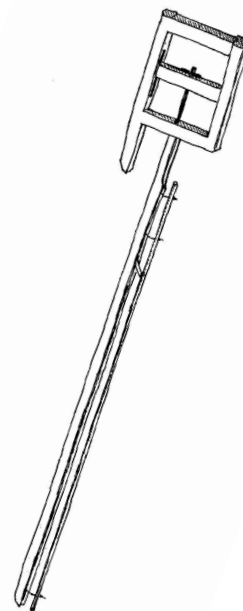
b) Užívání skřípce je doloženo písemně i ikonograficky ve starověku, středověku i v novověku (např. Komenský). Byl velmi rozšířen a patřil k základní výbavě číhadel. Skřípce se používaly až do 19. století, kdy čížba jako samostatná profese zanikla.

■ 5.

■ 6. d. skřípce cca 100 cm

■ 7. Slb. 2011

SKŘIPEC

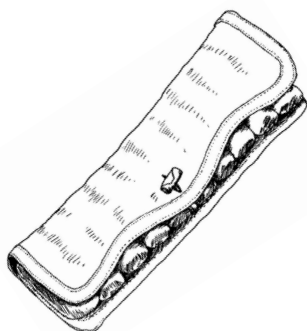
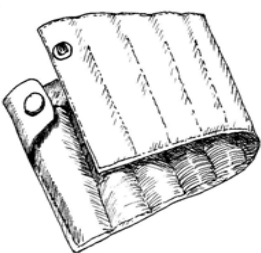
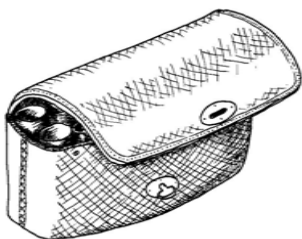
* **skřípec bavorský** m., SSJČ III/363
viz pérová past

SKŘIPEC BAVORSKÝ

SNĚHOVKA

* **sněhovka** ž., SSJČ -0-
totožné se sklonec

SUMKA

* **sumka** ž., SSJČ III/607

■ 1.

■ 2. materiál a velikost sumky, počet přihrádek na náboje, zdobení

■ 3.

■ 4.

a) Sumka je příruční zásobník k ukládání rezervních kulových nábojů. Jedná se o uzavíratelné kožené nebo plátěné pouzdro s poutky na zadní straně, ve kterém je zhruba pět až šest přihrádek na jednotlivé náboje. V moderní éře se vyrábějí i zásobníky plastové. Zásobníky slouží k jednodušší manipulaci s náboji během lovu. Oka nesmí být příliš volná, ale ani těsná, aby lovec náboje snadno vytáhl.

Vzhledem k tomu, že jsou jednotlivé náboje od sebe odděleny, nehrozí, že střelec při manipulaci s nimi vyplaší zvěř cinkáním nábojů. Sumka se ukládá do kapsy, lovecké brašny, nebo se zavěsí na opasek.

b) Sumky se začaly vyrábět ve druhé polovině 19. století, kdy se zápalka, střela a prach staly součástí papírové nebo kovové nábojnice. Dříve se jednotlivé součásti ukládaly do specializovaných zásobníků, jako jsou např. kapslovnice, prachovnice nebo váčky na střely.

■ 5.

■ 6. v., š. a d. sumky

■ 7. Slb.

* špruhle ž., SSJČ III/721
viz oko, osidlo a pérová past

ŠPRUHLE

* tenata s., mn., SSJČ III/792

■ **1.** funkce (tenata na různé druhy zvěře)

■ **2.** světlost ok, výška a délka tenat, počet napinacích šňůr (1–2)

■ **3.**

■ **4.**

a) Tenata jsou síťená vertikální lovecká past určená k odchytu srstnaté zvěře. Tenata tvoří jednoduchá jednovrstvá síť rozličných rozměrů, jejíž horním a někdy i dolním okrajem prochází napinací šňůra – tzv. tětíva. Tenata se staví kolmo k terénu a kotví se pomocí dřevěných kůlů (tzv. sošek), šňůr a dřevěných kolíků. Z tenat se staví dlouhé a rovné stěny.

Pomocí tenat se lovila zvěř jelení, srnčí, daňčí, černá, kamzíci, vlci, lišky, rysí, etc. Po chycení byla zvěř vyjmuta a usmrcena nebo vložena do transportních beden. Lov vysoké zvěře pomocí tenat byl organizačně náročnou operací. Na dopravu, stavění, rozebrání, sušení a odvoz tenat bylo zapotřebí množství lidí a vozů.

Rozlišujeme např.:

Tenata na zajíce a lišky: délka cca 10 000 cm, výška cca 160 cm, světlost ok cca 8 cm.

Tenata na jelení zvěř: délka cca 15 000 cm, výška cca 330 cm, světlost ok cca 16 cm.

Tenata na černou zvěř: délka cca 15 000 cm, výška cca 260 cm, světlost ok cca 13 cm.

Tenata na daňčí a srnčí zvěř: délka cca 15 000 cm, výška cca 200 cm, světlost ok cca 11 cm.

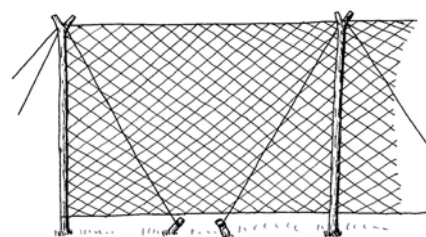
b) Jedná o velmi starou past. Ve středověku se vyprofilovala úzce specializovaná profese síťářů a tenatářů. Tenata se používají v menší míře i v současné době.

■ **5.** Tenátka – na rozdíl od tenat jsou zhotovena ze tří vrstev, jsou celkově mnohem menší a mají menší světlost ok.

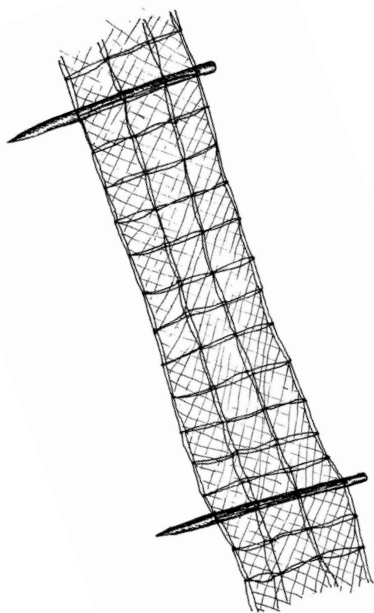
■ **6.** v. a d. tenat, světlost ok (viz výše)

■ **7.** Slb. 2011

TENATA

TENÁTKA

* **tenátka** s., mn., SSJČ III/792

■ **1.** funkce (tenátka na různé druhy pernaté zvěře)

■ **2.** světlost ok, výška a délka tenátek

■ **3.**

■ **4.**

a) Tenátka jsou síťená vertikální lovecká past určená k odchytu pernaté zvěře. Tenátka tvoří trojvrstvá síť rozličných rozměrů. Mezi krajními (tzv. zrcadlovými) sítěmi s větší světlostí ok je umístěna jemnější a hustší síť (tzv. jádro). Tenátka se staví kolmo k terénu a tvoří se z nich klikaté stěny. Pomocí tenátek se lovili např. bažanty, koroptve, křepelky nebo jeřábci. Po chycení byla zvěř vyjmuta a usmrcena nebo vložena do transportních košů.

Rozlišujeme např.:

Tenátka na bažanty: délka cca 2 500 cm, výška cca 50 cm, světlost

ok zrcadlových sítí: cca 16 cm, světlost ok jádra cca 8 cm.

Tenátka na koroptve: délka cca 2 500 cm, výška cca 35 cm, světlost ok zrcadlových sítí cca 12 cm, světlost ok jádra cca 4 cm.

Tenátka na křepelky: délka cca 1 000 cm, výška cca 25 cm, světlost ok zrcadlových sítí cca 7 cm, světlost ok jádra cca 3 cm.

b) Jedná o velmi starou past. Ve středověku se vyprofilovala úzce specializovaná profese síťářů a tenatářů. Tenátka se používají v menší míře i v současné době.

■ **5.** Tenata – na rozdíl od trojvrstevných tenátek jsou tenata pouze jednovrstvá, jsou celkově větší a mají větší světlost ok.

■ **6.** v. a d. tenátek, světlost ok zrcadlových sítí a jádra (viz výše)

■ **7.** Slb. 2011

* **tesák** m., SSJČ III/803

■ 1.

■ 2. tvar, zdobení a materiál jílice, tvar a zdobení čepele, zdobení pochvy

■ 3.

■ 4.

a) Tesák je původně poboční chladná bodná zbraň určená k usmrcení poraněné zvěře. Lovecký tesák má rovnou či lehce zakřivenou čepel (30–70 cm dlouhou) s výbrusem a ostrým hrotem, při němž je broušena oboustranně. Jílec (paroh, rohovina, mosaz, železo, dřevo, kost) je opatřen záštitnou příčkou nebo obloukem a záštitným listem. Vzhledem ke své symbolické funkci bývaly tesáky bohatě zdobený. Jejich hlavičky jsou často modelovány do podoby zvířecích hlav (medvěd, pes, divočák). Čepele jsou zdobeny rytinami nebo leptáním. Původní těžký středověký tesák se během barokní éry změnil na elegantní bodnou zbraň.

Pochva je zpravidla dřevěná s mosazným, železným nebo stříbrným kováním, potažená textilií nebo kůží. Některé pochvy mají zvláštní přihrádky na malý lovecký nůž – zavažák, nebo vzácněji na lovecký příbor. Tesák sloužil k usmrcení poraněné zvěře (obvykle černé nebo vysoké), zpravidla zárazem za žebro, což však vyžadovalo potřebnou zručnost

a odvahou, a postupně se stal osobní poboční zbraní myslivců. V 19. století se stal jedním ze základních atributů myslivosti a lesnictví. Lovecký tesák se používal při pasovacím rituálu, kdy jím byly adepty myslivosti nebo lesnictví po úspěšném složení závěrečné zkoušky nejstarším nebo nejváženějším přítomným myslivcem dány tři symbolické údery na rameno, a tímto aktem byl současně propuštěn z učení, které trvalo zpravidla tři roky. Tesák se nosil zavěšený na opasku nebo bandalíru při levém boku. Kromě šlechticů jako majitelů honitby jej směli nosit jen myslivci vyučení v chovu jelení zvěře, bažantníci jej nedostávali.

b) K lovecké výbavě patřil tesák již ve středověku, avšak největší rozmach loveckých tesáků spadá do 17. a zejména 18. století, do éry honosných parforních honů, které u nás od roku 1695 zavedl František Antonín hrabě Sporck na svém panství v Lysé nad Labem. V 19. století, kdy byl záraz nahrazen dostřelnou ranou, ztratil svůj praktický význam a stal se pouze symbolem mysliveckého a lesnického stavu.

■ 5.

■ 6.

d. tesáku cca 50–90 cm
d. čepele cca 30–70 cm

■ 7. Slb. 2011

TESÁK

TRUHLA

* **truhla** ž., SSJČ III/886
totožné s bedna transportní

TRUHLÍČEK

* **truhlíček** m., SSJČ III/886
totožné se sklopec

TRUHLÍK

* **truhlík** m., SSJČ III/886
totožné se sklopec

TYRAS

* **tyras** m., SSJČ -0-
totožný s přívlačec

UDICE LOVECKÁ

* **udice lovecká** ž., SSJČ III/944
viz kapkan

* **vábnička** ž., SSJČ IV/3

■ **1.** podle funkce (vábničky na jednotlivé druhy zvěře)

■ **2.** materiál, velikost, konstrukční zvláštnosti

■ **3.**

■ **4.**

a) Vábničky jsou používány k lovu vábením. Lovce jejich pomocí imituje hlas zvěře tak, aby jí přivábil na doštel. Existuje nepřeberné množství druhů vábniček a materiálů, ze kterých jsou vyráběny. (Vábit lze i bez pomoci jakékoliv pomůcky, např. hlas hraboše lze napodobit jen pomocí rtů a hřbetu ruky.) Vábit lze i pomocí pouhého husího brku (zajíc) nebo stébka trávy (srnec). Vlastní speciální vábničky se vyrábějí ze dřeva, kovu, volského rohu, tritonky (ulita mořského plže), kostí, bolševniku, z umělé hmoty, etc. Lovce za pomoci vábničky napodobuje hlas lovné zvěře: např. hlas soka v říji nebo v toku (jelen, kachna, tetřev), samice v říji nebo v toku (srna, laň), mláďat (srnče) nebo kořisti (zajíc, králík, hraboš).

Mezi vábničkami užívanými v českých zemích například rozlišujeme:

Řevnice: k imitaci hlasu říjného jelena – např. seříznutá a okovaná tritonka, rohy uherského stepního skotu, plastové roury.

Vábnička na srnce: imitace hlasu srny – kovové (olovo, cín), kůra.

Vřeštidla: imitace hlasu vystrašeného zajíce k přivábení lišky – trubička, husí brk.

Křepelec: imitace hlasu samičky přivábí samečka – píšťalka s koženým míškem.

Holubák: imitace vrkání přivábí holuba řivnáče – dřevěná píšťalka, lastura, prázdná nábojnice.

Kacháč: k vábení divokých kachen nebo husí – foukací dřevěná trubička s jazýčkem.

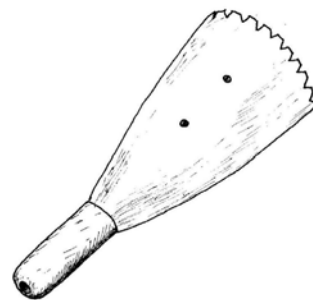
b) Vábení, jež řadíme mezi lestné lovy, patří k nejstarším loveckým způsobům. Lze předpokládat, že bylo hojně využíváno již pravěkými lovci. Od 19. století jsou vábničky vyráběny i průmyslově.

■ **5.**

■ **6.** d. vábniček

■ **7.** Slb. 2011

VÁBNIČKA

VĚZENEC NA ONDATRY

* **vězenec na ondatry** m., SSJČ IV/74
totožné s vrš na ondatry

VIDLICE LOVECKÁ

* **vidlice lovecká** ž., SSJČ IV/83

■ **1.** lovecké vidlice dělíme na jezevčí vidlice a trojzubce na vydry

■ **2.** celková délka vidlice, počet a délka zubů

■ **3.**

■ **4.**

a) Vidlice je úzce specializovaný nástroj k lapání jezevců nebo vyder. Na dlouhé okované dřevěné násadě je nasazena železná vidlice se zašpičatělými hroty. Jezevčí vidlice je dvouzubá nebo trojzubá, masivnější vidlice na vydry je zpravidla trojzubá. Jezevčí vidlice byla užívána při nočním norování a vykopá-

vání jezevců. Lovec vidlicí probodl vyklouznuvšího jezevce nebo ho usmrtil poté, kdy byl lapen do jezevčího měchu nebo sítě. Vydří trojzubec byl používán během norování nebo při lovu vyder do sítí. Nabodnutím na vidlici usmrtili vyklouznuvší zvířata.

b) Užívání lovecké vidlice je ikonograficky doloženo již ve středověku.

■ **5.**

■ **6.** d. násady: jezevčí vidlice cca 170 cm, vydří vidlice 150 cm

d. zubů vidlice: jezevčí vidlice cca 5–8 cm, vydří vidlice 12–15 cm

■ **7.** Slb. 2011

* **vlček** m., SSSČ IV/111

■ **1.** funkce (vlčky na bažanty a na koroptve), starší síťené vlčky a novější vlčky s pevnou konstrukcí

■ **2.** materiál stěn pasti (dřevěné latky, proutí, drátěné pletivo, síť z motouzu), konstrukční zvláštnosti (dvířka nebo síť)

■ **3.**

■ **4.**

a) Vlček je lovecká past určená k odchytu živých koroptví a bažantů. Vlček má podobu kvádrů tvořeného lehkou dřevěnou konstrukcí se stěnami z latěk, proutí, drátěného pletiva nebo sítě z motouzu. Základna pasti, která jediná nemá výplň, má podobu obdélníku o rozměrech přibližně 100–250 x 100–150 cm, výška pasti se pohybuje mezi 25–60 cm. Vlčky na chytání bažantů bývaly zpravidla větší než vlčky na koroptve. Obě delší boční stěny pasti jsou opatřeny podbíhacími dvířky (cca 20 cm širokými), které lze při naličení pasti vyklápět

dovnitř, avšak nikoliv ven. Starší typy vlčků měly místo dvířek síť ve tvaru rukávniků, které rovněž umožnily pohyb pouze směrem do pasti. Vlček se umístí do zásypu zpravidla v zimě, kdy zvěř trpí nedostatkem potravy. Zhruba pět dní se dvířka nechají otevřená a průchozí, aby si ptáci na past zvykli. Poté se konstrukce dvířek upraví tak, aby se ptáci jednoduše dostali dovnitř, nikoliv však ven.

b) Klasický vlček s dřevěnou konstrukcí se začal používat patrně až ve druhé polovině 19. století, kdy nahradil starší vlček ze sítě. (Původní vlček tvořila síť natažená na dřevěných kolících zatlučených do země tak, že tvořila ohrádku. Jednu nebo dvě stěny nahradila sklopná dvířka.)

■ **5.**

■ **6.**

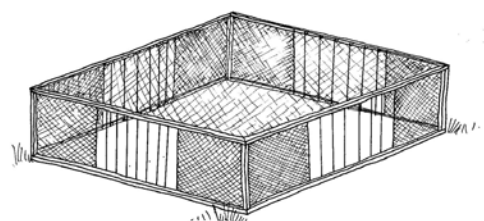
v. cca 25–60 cm

d. cca 100–250 cm

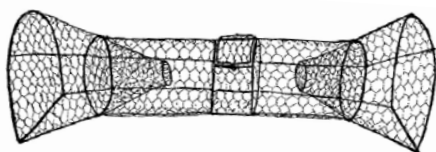
š. cca 100–150 cm

■ **7.** Slb. 2011

VLČEK

VRŠ NA ONDATRY

* **vrš na ondatry** ž., SSJČ IV/158

■ **1.**

■ **2.** tvar pasti (válec, kvádr), tvar (kruh, trychtýř) a počet (1–2) vstupů do pasti, materiál pasti (drátěné pletivo, konopné síť, vrbové proutí)

■ **3.** vězenec na ondatry

■ **4.**

a) Vrš na ondatry je úzce specializovaná lovecká past k lapání ondatr. Vrše se vyráběly průmyslově i podomácku. Vrše na ondatry připomínají klasické vrše na ryby. Na rozdíl od proutěných rybářských vrší jsou zhotoveny ze železných prutů a drátěného pozinkovaného pletiva, které ondatry neprokoušou. (Pouze nejstarší vrše na ondatry byly zhotoveny z ručně vyráběných konopných sítí nebo vrbového proutí.) Tělo pasti tvoří klec z železných prutů ve tvaru válce nebo kvádra potažená drátěným pletivem, do které vedou jeden nebo dva zpravidla trychtýřovité vstupy (vkluzy). Otvory jsou uzpůsobeny tak, aby zabránily ondat-

ře v opuštění pasti. Pletivo musí být zároveň husté, aby jím neproklouzli dospělí jedinci. Klece jsou vybaveny malými dvířky, kterými lze chycené hlodavce vyjmout. Některé klece mají pouze jednoduchý kruhový vkluz, ke kterému vedou drátěná svodidla, která ondatry navedou do pasti. Vrše na ondatry se kladly bez návnady a pod hladinu rybníků, potoků a stok. Zvláště vhodné byly postranní tůně s bohatou vegetací. Zatímco trychtýřovitým otvorem ondatra do pasti snadno vklouzne, cestu ven se jí zpravidla nepodaří včas najít a cca po třech minutách se utopí.

b) Vzhledem k tomu, že severoamerické ondatry byly v Evropě, konkrétně na rybníce u Staré Huti u Dobříše, uměle vysazeny až roku 1905, byly vrše vyráběny a používány až po rychlém rozšíření ondatr na počátku 20. století.

■ **5.**

■ **6.** d. pasti cca 60–100 cm

■ **7.** Slb. 2011

* **výr mechanický** m., SSJČ IV/318

■ 1.

■ 2. zvláštnosti úpravy dermoplastického preparátu, zvláštnosti konstrukce mechanismu umožňujícího pohyb křídel

■ 3.

■ 4.

a) Mechanický výr se používal během starého a velmi účinného způsobu lovu zvaného „výrovka“, jenž je založený na principu nevráživosti mezi nočními sovami a denními dravci. Na výrovce se původně používali živí výři obvykle zvani „Kubíci“, ovšem pokud je lovci neměli k dispozici, nahradili je speciálně upraveným výrem vycpaným. V těle dermoplastického preparátu výra je jednoduchý mechanismus, který umožňuje pohyb křídel. K mechanismu je připevněná šňůra (nebo drát), která prochází otvorem v zadní části preparátu. Pomocí této šňůry

lovce mechanismus ovládal. Vycpaný výr je za stojáky připevněn k dřevěnému bidýlku zvanému „kozlík“. Lovce zarazil kozlík s vycpaným výrem na vhodné zdaleka viditelné a vyvýšené místo v areálu častého přeletu dravců. Sám se ukryl do cca 30 kroků vzdálené provizorní boudy se střilnami, odkud měl dobrý rozhled a odkud mechanického výra pomocí dlouhé šňůry ovládal. Přivábené ptáky (dravce, vrány), kteří na výra nalétávali („tloukli“), nebo kteří usedli na blízky zásed (větev stromu), střílel brokovnicí. Nejideálnější dobou pro výrovku bylo období tahu dravců v březnu a dubnu a v září a říjnu.

b) Výrovka je velmi starý způsob lovu, v současné době je ze zákona zakázán (s výjimkou kroužkování nebo fotografování ptactva).

■ 5.

■ 6. rozměry preparátu

■ 7. Slb. 2011

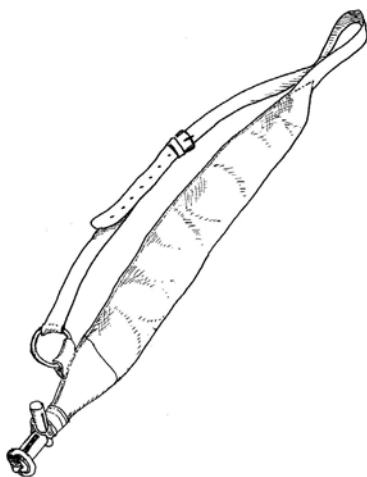
VÝR MECHANICKÝ

* **zarazák** m., SSJČ -0-
totožné se zavazák

ZARAZÁK

ZÁSOBNÍK NA BROKY

* **zásobník na broky**
m., SSJČ IV/614

- 1.
- 2. velikost, jednoduché a dvojité zásobníky
- 3.
- 4.
a) Jedná se o schránku na přenášení a uchování broků. Kožený úzký pytlovitý zásobník na broky je zakončen mosaznou násypnou trubicí s dávkovačem. Existují i dvojité zásobníky s dvěma násypnými trubicemi na různé druhy broků. Zásobník je opatřen řemenem k přehození přes rameno. Délka vlastního zásobníku bez řemene je cca 40–60 cm a maximální šířka cca 7 cm, u dvojitého pak cca 11 cm. Váha prázdného zásobníku se pohybuje

okolo 300 g. Vyráběly se též menší pevné kožené zásobníky lahvovitého tvaru s dávkovačem v mosazné násypné trubicí (výška cca 20 cm, šířka cca 10 cm). Lovec nosil zásobník přehozený přes rameno. Před nabitím brokové palné zbraně si pomocí dávkovače odsypal patřičnou dávku broků.

b) Broky se původně uchovávaly a přenášely v kožených sáčcích. Nejpozději na počátku 19. století se průmyslově vyráběly kožené zásobníky na broky s dávkovačem. Jejich éra pozvolna končí v závěru 19. století poté, kdy se přiměřená dávka broků stala součástí papírové nebo kovové nábojnice.

- 5.
- 6. d. zásobníku (viz výše)
- 7. Slb. 2011

ZAVAZÁK

* **zavazák** m., SSJČ IV/656

- 1. Specifickým druhem zavazáku je tzv. sokolnický zavazák.
- 2. velikost, zvláštnosti konstrukce (např. zavírací nože), materiál rukojeti, zdobení rukojeti a čepele, materiál a zdobení pochvy
- 3. zarázák
- 4.
a) Zavazák je malý lovecký nůž určený k přetnutí vazu uloveného zvířete. Výraz je odvozen od toho, že lovec vede záraz za hlavu, za vaz. Zavazák je malý otevřený nůž s jednobřitou čepelí (cca 10–12 cm dlouhou) s rovným hřbetem a táhlým náběhem ostří hrotu. Čepel zavazáku zpravidla chrání kožená pochva zdobená tlačnými ornamenty. Rukojeť se vyráběla z nejrůznějších materiálů (paroh, dřevo, srnčí běh, etc.). Zavazák zpravidla též býval sou-

částí soupravy loveckého tesáku nebo porcovacího nože (trousse de chasse). Některé mladší zavazáky (19. století) mají podobu zavíracího nože. Zavazák sloužil k přetnutí vazu ulovené zvěře, především srnčí (vzácněji i slabších kusů zvěře jelení, daňčí nebo černé, dále tetřeva nebo dropa), případně k stahování a porcování zvěře. Specifický tvar čepele sokolnického zavazáku zabraňuje poranění loveckého dravce, který svírá kořist ještě v okamžiku, kdy ji sokolník zavazákem usmrcuje.

b) Od druhé poloviny 18. století býval zavazák též součástí soupravy loveckého tesáku nebo porcovacího nože.

- 5.
- 6.
d. zavazáku 15–25 cm
d. čepele cca 8–15 cm
- 7. Slb. 2011

* **zrcátka skřivánčí** s., mn., SSJČ IV

■ 1.

■ 2. tvar pasti (jehlan, půlměsíc), velikost, tvar (kruh, čtverec) a počet skleněných zrcátek

■ 3.

■ 4.

a) Skřivánčí zrcátka jsou lovecká past určená k chytání skřivanů. Korpus skřivánčích zrcátek je tvořen kusem opracovaného, poměrně těžkého a masivního dřeva ve tvaru půlměsíce nebo komolého jehlanu. Zrcátka jsou asi 25–35 cm dlouhá, 4–6 cm široká a 10 cm vysoká. Jejich povrch je osázen desítkami kulatých, čtvercových nebo obdélníkových zrcátek o šířce od 1–5 cm. Ve spodní části je malý otvor, kterým se zrcátko nasazuje na hrot kolíku. Skřivánčí zrcátka se

nasadila na hrot kolíku a šňůrou připevněnou ke kolíku se roztočila. Jindy se zrcátka pouze zavěsila tak, aby s nimi lehce pohyboval vítr. Třpyt zrcátek přivábí letící skřivany, kteří je patrně považují za třpyt vody. Ptáčník skřivany následně chytal do sítí nebo na lepové proutky. Pomocí zrcátka bylo možné nachytat údajně až osm kop ptáků denně. U jednoho z exemplářů se dochovalo i kožené pouzdro.

b) Past pochází z jihovýchodní Evropy, v českých zemích byla využíváno patrně jen zřídka. Dochované exempláře pocházejí z 18. nebo 19. století.

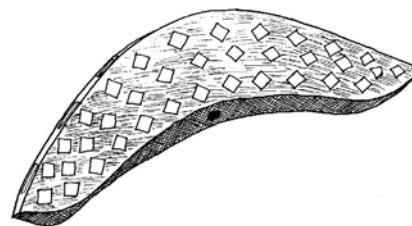
■ 5.

■ 6.

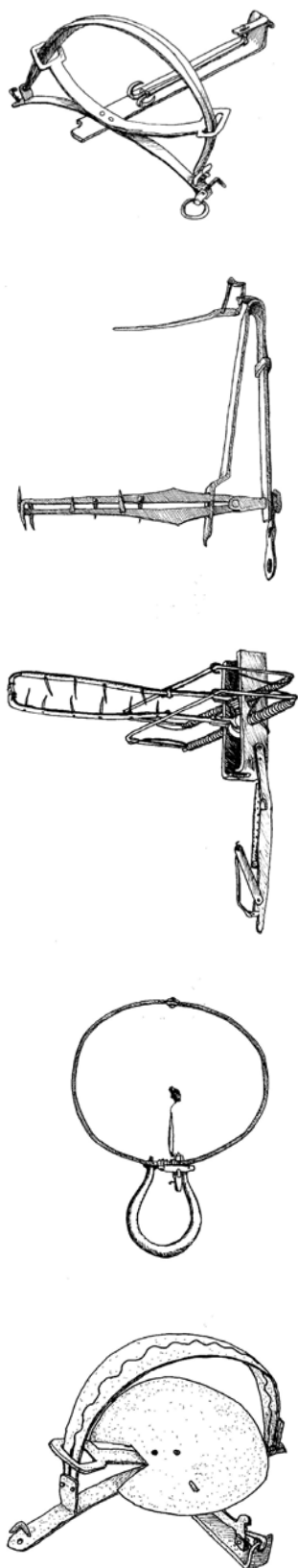
d., š. a v. pasti cca 25–35 x 4–6 x 10 cm

■ 7. Slb. 2011

ZRCÁTKA SKŘIVÁNČÍ

ŽELEZA

* **železa** s., mn. SSJČ IV/910

■ **1.** rozlišujeme: berlínská, náslapná, návnadová a tyčová železa

■ **2.** konstrukční zvláštnosti, velikost

■ **3.**

■ **4.**

a) Železa jsou lovecká čelistová past určená k chytání zvěře nebo toulavých psů. Železa se používala především k lovu šelem (včetně medvědů), hlodavců nebo ptáků (např. divokých husí). Zvláště účinná byla k lovu kočkovitých šelem (kočka divoká, rys), které mají slabší čich. K chytání živých dravců sloužila železa s čelistmi potaženými sítí. Železa bez návnady kladli lovci zpravidla na zvířecí chodníky nebo přechody. Pasti s návnadou kladli pro změnu na odlehlejší místa. K přilákání zvěře pachovou stopou táhli terémem vláčidlo (např. zvířecí vnitřnosti). Při lovu vyder se železa líčila pod vodou. Čelistové pasti na dravé ptáky se umísťovaly na vyvýšená místa (např. na kůly v otevřené krajině). Při odchytu větší zvěře se past připevňovala řetězem ke kmeni stromu nebo ke kůlu.

Berlínská železa: dvě mohutné železné čelisti (neboli chvaty) jsou na jednom konci spojené pantem, který umožňuje jejich pohyb do stran v úhlu 90°, na druhé straně jsou zakončeny zuby, které do sebe zapadají. Zde je k železům zároveň připevněn spouštěcí mechanismus s listovým perem. Pokud jsou železa nalíčena, čelisti vytvoří ovál nebo kruh o průměru 40–50 cm. Návnada se pokládá do středu rozvřených čelistí a je provázkem spojena se spouštěcím mechanismem. Pokud se zvěř pokusí návnadu sebrat, spouštěcí zařízení uvolní listové pero a čelisti se prudce sevřou.

Tato železa sloužila zejména k chytání medvědů, lišek, vlků, rysů, divokých koček, kun, vyder nebo tchořů. Zvěř byla zpravidla chycena za krk a rychle usmrčena. Natahování tohoto typu želez bylo velmi nebezpečné. Aby se železa nečekáně nesevěřela, vkládali lovci mezi rozvřené čelisti kus dřeva.

Náslapná (dénková, talířová) železa: k rámu pasti je připevněn spouštěcí náslapný mechanismus a dvě zpravidla ozubené čelisti, které je možné

rozevřít v úhlu 90°. Čelisti k chytání menších šelem mají obvykle tvar půlkruhový, čelisti k chytání větších šelem mají tvar hranatý. Došlápnutím zvěře na spouštěcí mechanismus (zpravidla ve tvaru talíře) se uvolní obě čelisti, které tlakem listového pera pevně sevřou kořist. Mechanismus spouštěcího zařízení funguje na principu dvouramenné páky.

Náslapná železa se používala k chytání medvědů, lišek, jezevců, bobrů, vyder, ondatery, kun, tchořů nebo dravého ptactva. V tomto případě čelisti nesevřou krk zvířete, nýbrž jeho končetinu. Při použití náslapných želez se často stávalo, že zvěř si přehryzla chycený běh a z pasti unikla.

Návnadová železa („krkačky“):

návnadová železa se konstrukčně podobají náslapným. Rozdíl ovšem spočívá v tom, že návnadové pasti mají ke spouštěcímu mechanismu připevněnou návnadu. Jakmile se zvěř pokusí návnadu sebrat, spouštěcí mechanismus uvolní čelisti, které ji sevřou za krk. Podobným způsobem se chytaly například lišky.

Tyčová železa: charakteristickým znakem tyčových želez je tvar čelistí. Oproti dříve uvedeným pastím nemají tvar půlkruhový nebo hranatý, nýbrž se podobají ozubeným tyčím. Pokud je past nalíčena, tyče se rozevřou do úhlu 180°. Konec jedné tyče se zajistil jazýčkem páky spouštěcího mechanismu, ke kterému byl připevněn provaz. Provaz se natáhl nad rozvřenou pastí. Nárazem do provazu zvěř uvolnila spouštěcí mechanismus a byla sevřena čelistmi.

Tyčová železa se používala k zejména chytání lišek, vlků, vyder nebo toulavých psů.

b) Ačkoliv písemné a ikonografické prameny je na našem území dokládají až od 17. století, lze jejich užívání předpokládat již ve straších dobách. Před zavedením želez se používaly torsní pasti z pružného přírodního materiálu. V současnosti je chytání zvěře do želez ze zákona zakázáno.

■ **5.**

■ **6.** velikost chvatů (čelistí)

■ **7.** Slb. 2011

Použitá literatura

ANDERLE, Václav Leo – BERNARD, A. – BRANDEJS, Bedřich, eds. a kol. *Myslivost v zemích českých*. Praha: Kober, 1902.

ANDRESKA, Jiří. *Vývoj myslivosti: průvodce expozicí. Zemědělské muzeum. Zámek Ohrada u Hluboké nad Vltavou*. Praha: Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, 1980.

ANDRESKA, Jiří – ANDRESKOVÁ, Erika. *Tisíc let myslivosti*. Vimperk: Tina, 1993.

BENEŠ, Ctirad. *Palné zbraně ve sbírkách našich muzeí*. Pardubice: Pracoviště Krajského muzea východních Čech Hradec Králové, 1981.

BENEŠ, Josef. Úvod do problematiky muzeologické terminologie. In *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji*, č. 10. Opava: Slezské muzeum, 1986, s. 3–16.

BEZDĚK, František. *Cesty a osudy loveckého rohu*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2001.

BLÜCHEL, Kurt. *Lov: historie, zbraně, zvěř*. [Praha]: Slovart, 2004.

BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard a kol. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2007.

BUCHVALDEK, Miroslav. *Dějiny pravěké Evropy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

CÍSAŘOVSKÝ, Michal a kol. *Pes: nekonečný příběh od pravěku do třetího tisíciletí*. Praha: Canis, 2008.

CONNOLLY, Sean. *Pušky & Pistole: podrobný průvodce světem palných zbraní*. Praha: Svojtka & Co., 1999.

ČABART, Jan. *Vývoj české myslivosti*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1958.

ČERNÝ, Josef Vilém. *Myslivost: příručná kniha pro myslivce a přátele myslivosti*. Praha: Slavík a Borový, 1882–1884. 6 sv.

ČERVENÝ, Jaroslav a kol. *Encyklopedie myslivosti*. Praha: Ottovo nakladatelství v divizi Cesty, 2004.

DOLÍNEK, Vladimír. *Čeští puškaři*. Praha: Naše vojsko, 2005.

DOLÍNEK, Vladimír. *Palné zbraně* [fotografický atlas]. Praha: Aventinum, 1998.

DOLÍNEK, Vladimír – ŠACH, Jan. *Lovecké zbraně*. Praha: Aventinum, 2006.

DRMOTA, Josef. *Lovectví*. Tišnov: Sursum, 2003.

DYK, Antonín. *Bažantnictví*. Brno: Novina, 1942.

FAKTOR, Zdeněk. *Lovecké zbraně a střelivo*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1973.

FEYERABEND, Sigmund – HELLER, Johann. *Jagdbuch. Neuw Jag unnd Weydwerck Buch, Das ist Ein gründtliche beschreibung Vom Anfang der Jagten, Auch vom Jäger, seinem Horn und Stimm, Hunden, Wie die zu allerley Wildpret abzurichten, zu Pfneischen, und vor der Wut und anderen Zufällen zu bewahren. Anderer theil der Adelichen Weydwerck, Nemlich Falcknerey, Beyssen und Federspiel.* Frankfurt am Main, 1582.

FLEMING, Hanns Friedrich von. *Der Vollkommene Teutsche Jäger: Anderer Haupt-Theil.* Leipzig: Johann Christian Martini, 1724.

HANUŠ, Václav – FIŠER, Zdeněk. *Bažant.* Praha. Státní zemědělské nakladatelství, 1975.

HOUSKA, František. *Lovečtí psi: [Kniha II.], výcvik a vedení.* Brno: Novina 1942.

KNÁPEK, Zdeněk. *Rukověť sběratele starých zbraní.* Olomouc: Rubico, 2000.

KOKEŠ, Otakar – KOKEŠOVÁ, Marie – KNOBLOCH, Eduard. *Koroptev, její život, chov a lov.* Praha: Studentská knihtiskárna, 1947.

KOMENSKÝ, Jan Amos – HENDRICH, Josef, ed. *Orbis Pictus = Svět v obrazech.* Praha: Fr. Borový, 1941.

KUBEŠA, R. *Osvědčené způsoby chytání dravců všeho druhu do želez a pastí.* Milotice nad Bečvou: Milotický hospodář, 1924.

LANGER, Jiří. *Etnografický slovník. Národopisné aktuality, 1990, roč. 27, č. 1, s. 60–61.*

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Etnografický slovník: Slovník etnografických muzejních reálií. 3, Lidový oděv v českých zemích.* Praha: Národní muzeum, 1990.

LETOŠNÍKOVÁ, Ludíše. *Lovecké zbraně v Čechách.* Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1980.

LETOŠŤÁK, Ľudovít – KRÍŠTOF, Anton. *Myslivecké pastí v dějinách lovu zvěře.* Ružomberok: Epos, 2005.

LUGS, Jaroslav. *Ruční palné zbraně: soustavný přehled ručních palných zbraní a dějin jejich výroby.* Praha: Naše vojsko, 1956. 2 sv.

LUGS, Jaroslav. *Střelci a čarostřelci: historický přehled vývoje terčových pušek a pistolí, „střelnic“, střelecké techniky a organizací: dějiny souborové střelby, artistického a „kouzelnického“ střelení.* Praha: Naše vojsko, 1977.

MOKRÝ, Theodor. *Vývoj bobříka pižmového (ondatry) v druhém desetiletí jeho osídlení v Čechách.* Praha: Ministerstvo zemědělství, 1926.

MIKULA, Alois. *Odstrel a chytanie zveri.* Bratislava: Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, 1985.

MRUŠKOVIČ, Štefan. *Metodika tvorby predmetových hesiel SPKTEZ.* In *Etnomuzeológia: Teória, metodológia, prax.* Martin: Slovenské národné múzeum, 1993, s. 82–85.

Naučný slovník zemědělský. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1968–1992. 13 sv.

PEŠEK, Josef. *Střelecké terče ze sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti.* Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1974.

PODOREBSKÝ, Bedřich. *Vábnice a upotřebení jich na lovu.* Písek: Lovecký obzor, 1909.

POSPÍŠIL, Jaroslav. *Vnitřní a vnější podmínky a projevy lesnické a myslivecké činnosti na území historických zemí Čech, Moravy a Slezska* [disertační a doktorandská práce]. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, 1998.

PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách.* Praha: Paseka, 2003.

RAKUŠAN, Ctirad a kol. *Základy myslivosti.* Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1979.

ROZMARA, Josef Václav. *Knih o myslivosti.* Praha: Josef Václav Rozmara, 1912.

SEKERA, Jiří. *Chov bažantů.* Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1954.

SEKERA, Jiří. *Chov koroptví.* Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1956.

Sít ku chytání krys pižmových [grafika]. České Budějovice: Továrna na síta a drátěná pletiva Jan Bukovský, b. d. 1 reklamní leták.

ŠACH, Jan. *Chladné zbraně.* Praha: Aventinum, 2004.

ŠIMAN, Karel a kol. *Myslivecká škola: soubor přednášek pro myslivecké kursy a učebnice pro začátečníky v myslivosti.* Praha: vydáno péčí Zemského svazu Československé myslivecké jednoty pro Čechy v Praze, 1946.

ŠPAČEK, Rudolf. *Křepelka: monografické pojednání.* Písek: Lovecký obzor, 1905.

TÄNTZER, Johann. *Der Dianen Hohe und Niedere Jagtgeheimnuß: Darinnen Die gantze Jagt-Wissenschaft Ausführlich zu befinden.* Kopenhagen: b. n., 1682.

TURNSKÝ, Marek. *Etnografický slovník: Slovník etnografických muzejních reálií. 2, Lidový nábytek z českých zemí.* Praha: Národní muzeum, 1989.

UTĚŠENÝ, Slavomír. K zpracování terminologie hmotné kultury v českém jazykovém atlase. *Český lid*, 1978, roč. 65, s. 104–105.

VÁCHA, Jaroslav, ed. a kol. *Slovník spisovného jazyka českého.* Praha: Academia, 1971. 4 sv.

VONDRUŠKA, Vlastimil – KOPŘIVOVA, Violeta – GRULICH, Tomáš. *Etnografický slovník: Slovník etnografických muzejních reálií. 1, Domácí kuchyňské nářadí, nádobí a náčiní.* Praha: Národní muzeum, 1987.

Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. Praha: Nakladatelský dům OP, 1996–1998. 4 sv. Encyklopedie Diderot.

Vysvětlivky zkratek

aj.	a jiný
ap.	a podobně
cca	přibližně (circa)
cm	centimetr
d, d.	délka, obvykle největší rozměr
etc.	a tak dále (et cetera)
g	gram
h	hloubka měřená od horního okraje nádoby k jejímu dnu, u hranolovitých tvarů rozměr kolmý
l	litr
m	mužský rod (gramaticky)
p, p.	průměr
p1	průměr základny, dolní průměr
p2	průměr horního okraje (vnější)
p3	největší průměr (obvykle vydutí)
pomn.	pomnožný rod (gramaticky)
s	střední rod (gramaticky)
Slb.	Mgr. Martin Slaba, Státní zámek Hluboká, dříve Národní zemědělské muzeum – Muzeum lesnictví, myslivosti a rybářství Ohrada
SSJČ	VÁCHA, Jaroslav, ed. a kol. <i>Slovník spisovného jazyka českého</i> . Praha: Academia, 1971. 4 sv.
š, š.	šířka, obvykle kolmo k d nebo k d a v
t	tloušťka, síla
tzv.	tak zvaný
UL	Ústí nad Labem
V	Valašsko
v, v.	výška
z	výška zadní ploché části pro zavěšování schráněk
ž	ženský rod (gramaticky)

ASOCIACE MUZEÍ
A GALERIÍ ČR, Z. S.

Národní
muzeum
v přírodě

Valašské
muzeum
v přírodě

Slovácké
muzeum
v Uherském
Hradišti

